

Türk Romanında Kurtuluş Savaşı

MEHMET H. DOĞAN

Giriş

Bu yazının amacı, 1920'lerden başlayarak, Kurtuluş Savaşını konu edinen roman ve romancıları tek tek ve belli eleştirel ölçütler altında incelemek değil, Kurtuluş Savaşının, elli yılı aşkın bir süre içinde Türk romanında nasıl yansımış olduğunu karşılaştırmalı olarak saptamaktır. Bu nedenle çalışmamız, yapıt incelemelerinden çok Kurtuluş Savaşı gibi tarihimizde çok önemli bir olgunun, bir dönemecin çeşitli dönemlerde yazılan romanlarda yansiyış biçimine, ayrılıklara ve ortak noktalara, çeşitli bakış açılarından görünümlere tiplerin ve olayların gerçeklere uyup uymadığının irdelenmesine yönelik olacaktır.

Ancak, Kurtuluş Savaşı dediğimiz, tarihimizde yeni bir dönemin açılması, yeni bir Türk devletinin kurulması sonucunu veren, uluslararası alanda ise çağdaş anlamda emperyalizme karşı verilen ulusal kurtuluş savaşlarının ilki olması bakımından önemli olan bu dönemi, yalnızca cephe savaşlarıyla sınırlandırmak yanlış olacağı için Mondoros Mütarekesi (1918) ile başlayıp düşmanın denize döküldüğü İzmir'in kurtuluşu (1922) ile biten ve genellikle *Millî*

Mücadele adı verilen daha geniş bir dönemi işleyen romanları inceleme konusu yapmak daha uygun bir yaklaşım gibi göründü bana. Böylece, yenik Osmanlı İmparatorluğundan yeni bir Türk devletinin: Türkiye Cumhuriyetinin ortaya çıktığı o çok karışık ve çalkantılı tarih döneminde anlayışların, kavramların, inançların, insanların, kurumların nasıl bir değişikliğe uğradığını görmek olanağında doğmuş olacaktır. Bu anlayıştan yola çıkınca, II. Meşrutiyet sonrası, Birinci Dünya Savaşı yıllarını ve Osmanlı toplumundaki değişim evrelerini irdeleyen romanları da, örneğin bir *Kiralık Konak*'ı, bir *Hüküm Gecesi*'ni, bir *Sultan Hamit Düşerken*'i ve benzeri romanları da gözden uzak tutmamak gerekiyordu; ancak, konu çok genişlemiş olacağı ve *Türk Romanında Kurtuluş Savaşı* başlığının sınırları dışına çıkacağı için bu romanları akılda, fakat inceleme dışı tuttum. Yine, Kurtuluş Savaşı sonrası yıllarını konu edinen, ortaya çıkan sonuçları tartışan romanları da (*Panorama, Yol Ayrımı, Kurt Kanunu*, vb.) inceleme dışında tuttum, fakat yalnızca dönem ayrılığı nedeniyle büsbütün gözden kaçırmamak gerektiği kanısındayım.

Söz konusu dönemle ilgili taramaları yaparken dikkati çeken ilk nokta, Kurtuluş Savaşının romanlarda yansımaya başladığı 1922 ile 1976 arasındaki 54 yılda, bu konuda yazılan romanların sayıca azlığı oldu. Elli dört yılda sayıları 30'u zor bulan roman yazıldığını, bu durumda yıl başına 1 roman bile düşmediğini söylersek, romancılığımızın, bugünkü Türk devletinin temelinde yatan önemli bir olguyu, önemli bir dönemi ele almakta yavaşlığına daha iyi anlamış oluruz. Sovyet edebiyatında, 1917 Devrimi ile, Fransız edebiyatında İkinci Dünya Savaşı ve direnme ile ilgili ne kadar çok sayıda kalburüstü romanın bulunduğu; bizdeyse, 12 mart 1971'den bu yana ancak beş yıl geçtiği halde 2-2,5 yıllık 12 Mart dönemini konu alan kaç romanın yazılmış olduğu düşünülürse, Kurtuluş Savaşının romanlarımızda henüz tam anlamıyla değerlendirilmemiş olduğu, değerlendirilmeyi beklediği en açık biçimde ortaya çıkmış olacaktır.

Romanların yıllara göre dökümünü yaparak, bu yetersiz ya da eksik değerlendirmeyi daha somut olarak görelim:¹

- 1922 : *Ateşten Gömlek* (Halide Edip Adivar); *Sözde Kızlar* (Pe-yami Safa) (?)
 1926 : *Vurun Kahpeye* (H.E. Adivar)
 1928 : *Sodom ve Gomore* (Y. Kadri Karaosmanoğlu); *Dikmen Yıldızı* (A. Gündüz)

¹ Romanlar için verilen yıllar, gazetede ya da kitap olarak ilk yayımlanış yıllarını göstermektedir. Bu tarihlerin saptanmasında, B. Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*, Rauf Mutluay'ın *50 Yılın Türk Edebiyatı*, Cevdet Kudret'in *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, Tahir Alangu'nun *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman* adlı kitaplarından yararlandım. İlk yayım tarihlerinde, adı geçen incelemeler arasında birlik olmayan romanların yanına soru işareti (?) koymakla yetindim.

- 1929 : *Halâs* (Mehmet Rauf)
 1932 : *Yaban* (Y. Kadri Karaosmanoğlu)
 1934 : *Ankara* (Y. Kadri Karaosmanoğlu)
 1938 : *Üç İstanbul* (Mithat Cemal Kuntay)
 1939 : *Biz İnsanlar* (Peyami Safa)
 1956 : *Esir Şehrin İnsanları* (Kemal Tahir)
 1957 : *Var Olmak* (İlhan Tarus)
 1961 : *Esir Şehrin Mahpusu* (Kemal Tahir)
 1962 : *Kalpakkıllar* (Samim Kocagöz); *Hükümet Meydanı* (İlhan Tarus)
 1963 : *Doludizgin* (S. Kocagöz); *Küçük Ağa* (Tarık Buğra) (?); *Kurtlar Sofrası* (Attilâ İlhan)
 1965 : *Yorgun Savaşçı* (K. Tahir)
 1966 : *Küçük Ağa Ankara'da* (T. Buğra); *Kutsal İsyân* (Hasan İzzettin Dinamo)
 1967 : *Vatan Tutkusu* (İ. Tarus)
 1973 : *Sahnenin Dışındakiler* (Ahmet Hamdi Tanpınar)
 1974 : *Toz Duman İçinde* (Talip Apaydın)
 1975 : *Sırtlan Payı* (A. İlhan); *Haçın* (Zebercet Coşkun); *Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı* (İlhan Selçuk)
 1976 : *Vatan Dediler* (T. Apaydın)

Bu romanların bazılarında olaylar Kurtuluş Savaşı yıllarında geçmesine karşın ana tema Kurtuluş Savaşı değildir. Ya ateşkes dönemindeki İstanbul'dur: *Sözde Kızlar*, *Sodom ve Gomore*, *Üç İstanbul*, *Esir Şehrin İnsanları*, *Biz İnsanlar*, *Esir Şehrin Mahpusu*, *Sahnenin Dışındakiler* gibi; ya Kurtuluş Savaşıyla yüzeysel bir ilgisi vardır: *Dikmen Yıldızı*, *Halâs* gibi; ya bir kahramanın gerçek yaşamöyküsü, veya tarih kitabı niteliğindedir: *Yüzbaşı Selâhattin*, *Kutsal İsyân* gibi; ya da olaylar çok daha sonraki yıllarda geçmekte, Kurtuluş Savaşı, roman kahramanlarının anıları, düşünceleri biçiminde küçük küçük tablolar halinde anlatılmaktadır: *Kurtlar Sofrası*, *Sırtlan Payı* gibi.

Doğrudan Kurtuluş Savaşını konu edinen romanlar ise çoğunluğu ile Batı cephesini ele almış, çete ya da düzenli ordu savaşlarını, Yunanlıların köy ve kasabalara yaptıkları baskınları, geri püskürtülmelerini, kıyımları anlatmıştır. Güneyde, Güneydoğudaki çete savaşları olsun, Doğudaki Kurultaylar dönemi olsun, Ankara kentindeki siyasal olaylar, gelişmeler olsun (*Ankara* romanı dışında) gereği gibi işlenmemiştir.

Birkaç romanda değinilip geçilen, dış ülkelerle ilişkiler, örneğin İngiliz, Fransız, İtalyan, Sovyet devletlerinin savaştaki tutumu, dış yardımlar konusu hemen hiç işlenmemiştir.

Kurtuluş Savaşı bir subay savaşı olmuştur, doğru. Ancak, düzenli ordunun büyük kütlesini oluşturan köylü sınıfı, Mehmetçik denip geçilen

büyük kütle gereği gibi konmamıştır bu romanlara. Son yıllarda Talip Apaydın, *Toz Duman İçinde* ve *Vatan Dediler* adlı romanlarıyla bu konuya el atmıştır.

54 yıllık dönemi, Cumhuriyetin kuruluşundan çok partili siyasal yaşama geçildiği 1945'e kadar, 1945'ten 27 Mayıs 1960'a kadar ve 1960'tan günümüze kadar olmak üzere üç döneme ayırırsak, son dönemde yazılan romanların sayıca ilk iki dönemin toplamından fazla olduğunu görürüz. 38 yılda 12 roman, 15 yıldaysa 15 roman. Bundan şu sonucu çıkarabiliriz: 27 Mayıs 1960'tan sonra kazanılan düşün özgürlüğü, romancılara daha geniş bir özgürlük ortamı içinde çalışma ve yaratma olanağı kazandırmış; onlara, içinde yaşadıkları toplumun tarihsel, siyasal ve toplumsal temellerine inmek, geçmişi irdelemek yollarını açmıştır. Ayrıca, 1950'lere kadar, Kurtuluş Savaşı olgusuna İstanbul aydını gözüyle bakan roman ve romancıların yerini 1950'lerden sonra Anadolu'dan yetişen romancıların aldığını, Kurtuluş Savaşının başka başka açılardan da incelendiğini görüyoruz. Bu da yazın yaşamımızın giderek demokratlaştığını, romanımızın, daha çok halktan gelen romancılar eliyle daha gerçekçi bir tabana oturmaya başladığının açık bir belirtisidir.

Bu gelişimin ve hızın ilerdeki yıllarda gittikçe artacağını sanıyoruz.

Kurtuluş Savaşı başlangıcında durum

Daha önce Trablusgarp ve Balkan Savaşlarından toprak ve güç kaybıyla yenik çıkmış olan Osmanlı İmparatorluğu, dıştan emperyalist güçlerin oyunları, içtense serüvenci, işbirlikçi yöneticilerin sorumsuz davranışlarıyla girdiği Birinci Dünya Savaşı sonunda, artık bir "hasta adam" değil, tabutu kaldırılacak bir "ölü"dür. Mithat Cemal Kuntay, Mondoro's'ta Agamemnon zırhlısında imzalanan ateşkesle (1918) bu ölünün tabutunun nasıl kaldırıldığını şöyle anlatır:

Vatan varsa tek insan 25 milyon insanla beraber yürür, beraber oturur, beraber yatar kalkar. 1918 mütarekesi demek 25 milyon insan kollarını uzattıkça birbirlerinin ellerini tutamayacaklar demektir.

*Toprakta bir kabirlik, bir kunduralık vatan kalmadı. Ölü vatanına gömülmüyor, diri vatanına basmıyor.*²

Kemal Tahir, Birinci Dünya Savaşının Osmanlı İmparatorluğuna mal olduğu can kaybını şöyle çiziyor. *Yorgun Savaşçı*'da:

Doktor Münür içini çekti:

—*Ne garip!*

—*Nedir garip olan?*

—*On on beş kelimeyle anlattı Cemil Çanakkale'yi... Oysa 55127 ölü verdik biz bu savaşlarda... 130 bini aşkın da yaralı...*³

² M. Cemal Kuntay, *Üç İstanbul*, s. 396, Suhulet Kitabevi, 1938

³ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*, s. 100, Remzi Kitabevi, 1965

.....
—Yıl 1915... Ocak ayının 15'i... Bir mübarek cuma günü... Bilir misiniz bu tarihi?

Gözlerini kırptırarak hatırlamağa çalıştılar. Patriyot “hayır” derken Halil Paşa'yla Cemil aynı zamanda karşılık verdi:

—Kanal seferinin başladığı gün...

—Yalnız kanal seferinin başladığı gün değil... Acıklı bir rastlantıyla Sarıkamış felâketinin de bittiği gündür bugün... Kar cehenneminde 100 bin ölünün üstüne, dünyanın en kanlı perdesi inerken ateş cehenneminde yalnız dokuz tanesi Alman, 25 bin Türk delikanlısının önünde bir başka perde açılıyor!

Ve daha ilerde Doktor Münür şöyle der: *Dört milyona yakın adam öldü bizden...*⁴

Bu dört milyon ölünün kişiliğinde asıl ölen, Osmanlı İmparatorluğu idi:

Cemil birdenbire atıyla bir dev ölüsü çiğniyormuş duygusuna kapılarak ürperdi. İki gündür çoğu tırısra yol kesen hayvan, sanki yürümüyor, başını iki yana yorgun yorgun sallayarak bu dev ölüsünün üstünde dolap çeviriyordu. Ölen dev, Osmanlı İmparatorluğu idi. Tepeden tırnağa yara içindeydi çıplak gövdesi, kolları bacakları, iki yana açık arka üstü yere serilmişti. Sam-sun'daki Pontus çetelerinden, Kafkasya'daki Antranigin Ermeni ordusuna, Musul'daki İngilizlerden Adana'daki Fransızlara, Antalya'daki İtalyanlardan, Manisa'daki Yunan'a kadar, her yanını bir canavar didikliyordu. Başına, demir tırnaklı kartallar çullanmışlardı. Anzavur gibiler kangran olmuş yarasında, doymaya çalışan kendi kurtlarıydı. Hâlâ tek parça görünen gövde, içinden içinden dağılmağa başlamıştı. Herkesin, kendi kasabasına kasabasından, kendi mahallesine, mahallesinde kendi evine, kendi evinde kendi yatağına çekilmesi bu çürüyüp dağılmanın sonucuuydu. Yüzde yüz gerçek olan bu ölümü görmezden gelmeye çabalayarak kendilerini aldatanlar, yani uzatmalı onbaşının Millici Gâvuru dediği herifler, yıllardır, sargısız yaralarından kanını oluk gibi akıtarak kıtalardan kıtalara atılmış bu bahtsız ölünün soğumuş gövdesinde, minimini bir sıcaklık, belli belirsiz bir seyirme umuyorlardı. Canlıken bu koca gövdeye yalnız doyumluk diye bağlı olanlar savuşup gitmişler, artık zehir saçan, bu çürümüş leşi, İmparatorluğun yüz yıllardır aşağı görülüp en alt basamağında tutulan Türk reayasına bırakmışlardı.⁵

Ölü Osmanlı devleti toprakları üzerinde yer yer yesherecek, daha sonra da Kurtuluş Savaşını oluşturacak olan kurtuluş umutlarını anlatmadan önce, bağlaşıklık devletlerin aralarındaki anlaşmalara uygun olarak bu toprağın nasıl paylaştıklarını, gerçek bir yazın değeri taşıdığına inandığımız Nutuk'tan izleyelim:

⁴ a.g.y., s. 101, 126

⁵ a.g.y., s. 382-383

Ordunun elinden silahları ve cepanesi alınmış ve alınmakta...

İtilâf devletleri, Ateşkes Anlaşması hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer uydurma nedenle, İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana iline Fransızlar; Urfa, Maraş, Antep'e İngilizler girmişler. Antalya ile Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon'la Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor. Her yanda yabancı devletlerin subay ve memurları ve özel adamları çalışmakta. Daha sonra, sözumüze başlangıç olarak aldığımız tarihten dört gün önce, 15 Mayıs 1919'da İtilâf devletlerinin uygun bulmasıyla Yunan ordusu İzmir'e çıkarılıyor.⁶

Ateşten Gömlek'te düşman donanmalarının İstanbul'a girişi:

Ne iyi hatırlarım. Mütarekeden birkaç gün sonra üçümüz Babiâli yokuşundan beraber indik. Sokaklar o kadar sessiz, herkesin yüzünde kendini ta içine çekmiş öyle somurtkan, öyle ağzı sıkı bir şey var ki! Halk o kadar savaştan bıkmıştı. Niçin şimdi sevinmiyor? Savaşta nafîle yere akan kanları mı, yoksa Mütarekenin İstanbul'da karıştıracağı, açacağı iç çirkefi, deşilecek eski, kokmuş yaraların akıtacağı cerahati mi düşünüyor?

O akşam rakı içmeden geçtik. Birbirimize bir şey söylemeden yürüdük, yürüdük, tam Dolmabahçe sarayının önünde; mavi denizin üstünde böbürlenilen, kocaman demir zırhlıların geçtiğini gördük. Cemal ellerini cebine koydu, kaşları çatık, rengi sapsarı, deniz kenarına doğru yürüdü. İhsan'ın yüzü daha sarı, fakat daha kapalı görünüyordu. İkimiz de gittik. Kıyıya beyaz köpükleriyle gelen firuze gibi yeşilimtrak ve hain rengeyle Boğaziçi suları üstünden, artık düşmanımız olmayan muzaffer yabancı bayraklı demir zırhlılara baktık. Ne kadar ağır ve uzun geçiyorlar.

Bizim olduğumuz yerde hiç ses yok, belki insan da yok, Galata, Tophane taraflarından bir uğultu duyuyoruz. Hayır, bir şey duymuyoruz. Yalnız benim kalbim pat, pat atıyor, yanındakilerin belki zavallı yaraları sızlıyor, soğuk, dikili gözlerinde bin bir kanlı meydan savaşında düşenler uçuşuyor. Cemal uykuda konuşuyor gibi:

—Çanakkale'de bunlar girmesin diye saatte on bin Türk'ün şehit düştüğü savaşlar yaptık! dedi.

İhsan soğuk ve durgun:

—Yine girdiler... dedi.

—Marifet biz kapıları beklerken girmekti, şimdi nideyim!

Birdenbire döndük, paçaları, lime lime, yarım kunduralı, göğsünde savaş madalyasının yırtık bir kurdelesi, uzun heyulâ gibi bir Anadolu neferi...⁷

İzmir'in Yunanlılarca işgali, Türk yazınında, Kurtuluş Savaşını başlatan bir kıvılcım olarak nitelenir hep. İstanbul'dan Anadolu'ya adam, silah ve cephane kaçırmaları hızlanır, mitingler düzenlenir; Batı Anadolu'

⁶ Kemal Atatürk, *Söylev*, cilt I, s. 1-10

⁷ Halide Edip Adıvar, *Ateşten Gömlek*, s. 22-23, Atlas Kitabevi, 1974, 12. Baskı

da Kuvayi Milliye'nin önce ufak ufak çeteler biçiminde oluşumu İzmir'in işgalinden sonra başlar.

Samim Kocagöz'ün *Kalpakhılar* romanında, İzmir'e çıkan Yunan ordusunu seyrederken Gazeteci Hasan Tahsin'le Yusuf'un konuşmaları:

Kordonboyu'na çıktılar. Omuz omuzu sökmüyordu. Yavaş yavaş yol açarak, Frenk mahallesine doğru yürüdüler. Yolcu salonunun önünden öteye, tâ Büyük tiyatroya kadar yürümeye imkân yoktur. Kadın erkek Rumlar, yollara dökülmüş, pencerelerden sarkmış, rıhtımı seyrediyorlardı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Düşman donanması açıklarda demirlemiş, iki harp gemisi rıhtıma biraz daha yaklaşmıştı. Nakliye gemileri, limanın dışında, yolcu salonunun ilerisinde, rıhtıma rampa etmeye hazırlanıyordu. Güvertedeki askerler, ellerini, şapkalarını sallıyor, marşlar söylüyorlardı. Karadaki Rumlar, yaygaralar kopararak onlara karşılık veriyorlardı. (...)

Yusuf boğulan bir sesle:

Bu rezaleti niçin seyrediyoruz? diye sordu. Hasan Tahsin, yanan gözlemlerini gemiden inmeye başlayan Efsun askerlerine dikmişti:

İsterseniz siz gidebilirsiniz. Benim beş dakika sonra burada küçük bir işim olacak dedi. (...)

Döğüşe başlıyoruz, dedi, ben başlıyorum, siz devam edeceksiniz. Hakkını helâl et. Yusuf'un dili tutulmuştu. Dumanlanan gözlerini etrafta gezdirdi. Şimdi bağırınlar, çağırınlar, çağırınlar, alkışlar "Zito"lar göklere çıkıyordu. Askerler rıhtıma dizilmişler, yürüyüşe hazırlanıyorlardı. Yusuf, güçlkle mırıldandı:

Sizi, sizi ne yaparlar?.. Hasan tek bir sesle cevap verdi:

Biliyorum, beni paramparça edecekler. Ama ben de onların birkaçını parçalayacağım. Geri kalanını, millet yok edecek, yurdumuzdan kovacak.⁸

Kurtuluş Savaşı başlangıcında insan gücüne gelince: Birinci Dünya Savaşının bitişiyle, çeşitli cephelerden ya "terhis" edilerek ya da kaçarak köyüne, kasabasına dönen yorgun erler yıllardır ilk kez çoluğunun çocuğunun ekmeğini çıkarmak için hasada hazırlanıyor. Yeni bir savaşı göze alamayacak kadar yorgun köyler, kasabalar, çoğunluğuyla savaştan, eşkiya baskınlarından, vergilerden yılmış, genç nüfusunun büyük bölümünü savaşlarda yitirmiş, padişah-halife yanlısı hocaların, imamların etkisi altında, bilinçlenmemiş bir kalabalık.

Kentlerdeyse, savaştan kolunu, bacağı yitirerek dönmüş, silahı elinden alınmış yorgun savaşçılar, subaylar... Köyüne, kasabasına işinin, ailesinin başına dönen erlerden bir büyük ayrımı var bunların. Düşmanla, işgal güçleriyle işbirliği yapan, bu karışık dönemde kendini kurtarmaya bakan padişahçı büyük küçük politikacılardan, asker sivil işbirlikçilerden, açığözlerden oluşan daha sıkı bir ihanet çemberi içindedir bu yorgun savaşçılar:

⁸ Samim Kocagöz, *Kalpakhılar*, s. 20-21, Ataç Kitabevi, 1962

...Sokakta, kahvede, tramvayda, üniformalıya nasıl baktıklarına dikkat ettiniz mi? Omuzlarımızın üstünde artık apolet değil, yenilginin suçunu taşıyoruz. Daha doğrusu hâlâ yaşamakta oluşun suçunu... Yakın bir arkadaş düştüğü zaman gelir insanın içine bu duygu cephede... Köylerine kasabalarına gidenler, bilmem bizim gibi, kinli bir çemberle çevrili mi yaşıyorlar? Bugün nasıl yorgun olmayalım? Her ayıplayan bakış, aşağılayan söz, dayanma gücümüzden birazını alıp götürüyor.⁹

Kurtuluş Savaşına bakış açıları

Hiç de uygun olmayan bu olanakların içinden oluşan ve yeni bir Türk devletinin kurulmasıyla sonuçlanan Kurtuluş Savaşının dünya siyasa tarihinde yeri neresidir? Yalnızca dış düşmana karşı yürütülen bir savaş mıydı o? Bir devrim miydi? Devrim idiyse ideolojisi neydi? Hangi güçlere, hangi sınıflara dayanıyordu?

Kurtuluş Savaşıyla ilgili romanlarda bu sorulara verilen çeşitli karşılıkları görmeden önce, bu savaşın ve savaştan sonra kurulan devletin önderi Mustafa Kemal'in görüşlerine bakalım; daha sonra, tarihçilerin ve tarih araştırmacılarının görüşlerini saptayalım.

Tanzimattan beri Osmanlı devlet ve hükümetinin, "yabancı sermayesinin jandarmalığından başka bir şey yapmadığını" bilen ve söyleyen Atatürk, Osmanlı devletinin içine düştüğü kötü durum karşısında ortaya çıkan, "İngilterenin koruyuculuğunu istemek", "Amerikan mandasını istemek" ve "bölgesel kurtuluş yollarına baş vurmamak" gibi karar ve görüşlerden hiç birini yerinde bulmadığını söyler:

Baylar, ben bu kararların hiç birini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte, içinde bulunduğumuz o günlerde, Osmanlı devletinin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son olarak, bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktaydı. Osmanlı devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi kavramını yitirmiş birtakım anlamsız sözlerdi.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne gibi yardım istemek düşünülüyordu?

O halde sağlam ve gerçek karar ne olabilirdi?

Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, kısıntısız, koşulsuz, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmaktır.

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karardır.¹⁰

⁹ *Yorgun Savaşçı*, s. 28

¹⁰ *Söylev*, I, s. 1-10. alıntılar; Fethi Naci'nin *Atatürk'ün Temel Görüşleri*,

Batı'nın sömürgeci ve emperyalist güçlerine karşı bir uyanış, bir ulusal bağımsızlık savaşı olan Kurtuluş Savaşının, öteki az gelişmiş ülkelerin kurtuluşu için de bir başlangıç olacağını düşünmektedir Atatürk:

Bugün, günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Doğu milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve hürriyetine kavuşacak olan çok kardeş millet vardır. Onların yeniden doğuşu, şüphesiz ki terakkiye ve refaha yönelmiş olacaktır. Bu milletler, bütün güçlülere, bütün engellere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen geleceğe ulaşacaklardır. Sömürgecilik ve emperyalizm, yeryüzünden yok olacak ve yerlerini milletler arasında hiç bir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir âhenk ve işbirliği çağı egemen olacaktır.¹¹

Dün de bugün de birçok tarihçi, birçok araştırmacı, Kurtuluş Savaşının, sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı bir savaş olduğunu, çağdaş anlamıyla emperyalizme karşı verilen kurtuluş savaşlarının ilki olduğunu belirtiyor.

1922'den başlayarak, Kurtuluş Savaşını doğrudan ya da dolaylı olarak konu edinen romanların hemen hepsinde aynı nitelemenin yapıldığını, aynı deyimim kullanıldığını görüyoruz. Savaş kazanıldıktan 35-40 yıl sonra ise, "emperyalizm", "sömürgecilik" sözcüklerinin tehlikeli sayıldığı, Cezayir Kurtuluş Savaşçılarına "asiler", "isyancılar" dendiği günleri gördükten sonra sorabiliriz artık: Kurtuluş Savaşını "emperyalizme ve sömürgeciliğe" karşı bir savaş olarak sayma ve böyle belirtme kolaylığı nereden geliyordu o günler?

Doğrudan doğruya 1920'lerin somut yerel ve dünyasal koşullarından.

Dünya Savaşından yenik olarak çıkmış olmamız; ülkenin, Fransa, İtalya ve İngiltere'ce paylaşılmış olması; sonuç olarak toprakları elinden alınmış bir köle halk durumuna düşmüş olmamız, düşman olarak görülen "sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı" bir kurtuluş savaşı düşüncesini hemen herkesçe kabul edilebilir bir düşünce durumuna getiriyordu. Anlaşma hükümleri dışında olarak İzmir'in Yunanlılara verilmesi, İstanbul'un yeniden işgali ve gerek İstanbul'da, gerekse İzmir'den Anadolu içlerine doğru işgal güçlerinin halka kötü davranışı, bir süre yandaş bulmuş olan mandacı görüşün, "İngiliz Dostları" çevrelerinin görüşlerinin ve giderek işgalci güçlere dayanan padişahçı görüşün kısa zamanda değerden düşmesine yol açmış, Anadolu'da savaşın öncüleriyle savaşı verecek her sınıftan halk arasında bir anlayış birliği yaratmıştı; savaşı yasallaştırmıştı yani.

Emperyalizm sözcüğünün, son çözümlemede ekonomik ve siyasal dildeki anlamını hiç bir zaman kabul etmeyen bir Peyami Safa bile aynı sözcüğü kullanmaktadır:

Şimdi zaten Ankara, Avrupa emperyalizmiyle mücadele ettiğini açık söylüyor. Bunu kim inkâr eder? Millî tezimizdir.¹²

¹¹ a.g.y., s. 29

¹² Peyami Safa, *Biz İnsanlar*, s. 122, Ötüken Yayınları, 1974

Ne var ki, bir romancının bir olaya bakış açısı, bilinçli ya da bilinçsiz kullandığı betimleyici sözcüklerden değil, Kurtuluş Savaşı gibi bir tarihsel olguya sınıfsal açıdan yaklaşış biçimine bağlı olduğundan “emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı” sözlerini kullanmış olması fazla önem taşımıyor bizim için. Nasıl ki, emperyalizm, sömürgecilik sözcüklerinin gerçek anlamda karşılığını çok iyi bilen Peyami Safa, romanda kendi sözcülüğünü yapan Necati’yi hemen “millî” sözcüğü kalkanının arkasına çekerek şöyle konuşturur sosyalist Süleyman’a karşı:

Seninle şu noktada beraberim: Türk milleti ve bütün mazlum Asya kavimleri, Avrupa emperyalizmine karşı ayaklanmalıdırlar.

Fakat kimin namına? Kendi millî varlıkları namına! Millî tarihleri ve millî iradeleri namına! Sen bunu bir merhale telâkki ediyorsun ve bir kere bu merhale aşıldıktan sonra millî vahdetleri parçalayarak yerine sınıf temerküzlerini koymak istiyorsun. (...) Sen Avrupa’nın millet emperyalizmi yerine bir nevi sınıf emperyalizmi ikame etmek istiyorsun.¹³

Ayrıca, sömürgecilere ve emperyalistlere karşı savaş, “yurdu düşmanlardan kurtarmak”, “Yunan gâvurunu memleketten söküp atmak”, “şehitlerimizin yattığı toprakları düşmana çiğnetmemek” gibi genel, bir dereceye kadar soyut, ekonomik-toplumsal içeriği kapsamaktan uzak kalıplara da dönüşebiliyordu kolayca. Gerçekten de, birçok romanda aynı kolaylığa düşüldüğünü görüyoruz. Eşraf, çeteci, müftü, subay hep aynı terimleri kullanır bütün romanlarda. Bir yandan birbirleriyle gerçekçi bir anlaşma ortamı doğurur bu terimler, ama öte yandan, dile getirdikleri anlam karşısındaki bilinçsizliği ya da keyfi yorumlara yönelimleri de birlikte getirir.

Tarik Buğra, “Mütarekenin karanlık yıllarında, İstanbul’dan, Dahiliye Nezareti tarafından, Padişaha bağlılığın tahkimi, sarsılan imanın takviyesi için Akşehir’e gönderilen Fatih Medresesinden yetişme Mehmet Reşat Efendi’nin”, romandaki adıyla önce İstanbullu Hoca, sonra Küçük Ağa’nın, kavganın içinde bilinçlenişini, Kuvayi Milliyeye katılımını, hatta aralarında bulunduğu Çerkez Ethem kuvvetlerinin ihanet planlarını nasıl bozup yenilgilerini sağlayışını anlattığı *Küçük Ağa* ve *Küçük Ağa Ankara’da* adlı romanlarında, yapılan savaşı, “yurdu işgal etmiş yabancı saldırgana karşı” bir savaş olarak niteler. Hoca, savaşın amacının baştan beri, düşmanı temizledikten sonra padişahlığın ve hilâfetin güçlendirilmesi olduğuna inanmaktadır. Henüz Kuvayi Milliyeye katılmadığı günlerde şöyle düşünmektedir:

Evet düşmanın kana susamış saldırılarına karşı payitahtın bir şey yaptığı yoktu, yapabileceği de umulamayacak gibiydi.

Evet Kuvayi Milliye düşmana karşı hazırlanıyor, eşkıyaları tepemeğe çalışıyor, tepeliyordu da...

.....

¹³ a.g.y., s. 136-137

Hayır Hoca'nın aklı ve gönlü başka türlü düşünmeye, Çelebi Mehmet'e ve Yavuz Sultan Selim emanetine ihanete razı olamıyordu.

Dahası da vardı: Kuvayi Milliye denilen bu hareket iddia ettiği hedefe varsa ne olacaktı? Bir devlet kavgasıdır başlamayacak mıydı? İhtiraslar başıboş kalıp bin bir dalavere, çeşit çeşit gaddarlıklarla milletin başını yemeyecek miydi? Devlet temelinden yıkılmayacak mıydı? Yeni bir devlet kurmak kolay mıydı? Bu iş çete reislerinin harcı mıydı?¹⁴

Küçük Ağa, Çerkez Etem'in kuvvetlerinden kopardığı bin atlıyı geçen bir birlikle Ankara Hükümetinin emrine girer, Ankara'ya gönderilir. Ankara'da, yerleştiği medresede Mehmet Akif'le, Hasan Basri'yle tanışırılır. Meclisteki karşıt görüşlü milletvekillerine yakınlık duyar. Eski düşüncesi değişmemiştir; saldırgan düşmana karşı savaş, kendi içinde yön değiştirmiştir.

Vatanın bahtı adına onlar Mustafa Kemal'e, Mustafa Kemal de onlara... mahkûm denecek kadar... muhtaçtı. Ama -Küçük Ağa, bunca düşünceden sonra- artık iyice biliyordu; kopacaklardı birbirlerinden... üstelik... can yoldaşı iken can düşmanı olarak!

Fırlayıverdi yatağından. Soğuk moğuk yoktu şimdi; yanıyordu. Ateş basmıştı. Öfkeliydi. Kızgınlığını kendine yöneltmekten başka çıkar yol bulamadı; söylendi:

—Teşe'üm yok.

Doğru, hayra yormalıydı her şeyi. Ama bir de görünenler, elle tutulacak hale gelmişler vardı ortada: Bu istenmeyen ve kimsenin istemeyeceği sonuç için Mustafa Kemal'in içkiciliği bile yeterdi. Öteki taraf için de bunların Meclis ve Ankara içi savaş isteğinden farksız olan çıkarıcılık ve samimiyetsizlik tasfiyecilikleri!

—Aptallar!..

Kime söylediğini kendisi de bilmiyordu; ama bağırmmamak için zorlanmıştı. Öfkesini haklı çıkarmak ister gibi düşündü:

—Bu ip kopunca (Akif'in çizdiği portreyi hatırlıyordu) Paşa'nın bir şey yapmadan duramayan, büyük şeyler yapmak isteyen mizacı hangi çevreye kalacaktı? O mizacı kimlerin... hangi kasıt ve hesapların en olmayacak hayalleri, idealleri harekete geçirecekti? Ve ideal diye, gerçekleştirilecek büyük iş diye ne teklifler atılacaktı bu mizacın önüne?

Ve sıra asıl soruya, kördüğümüne geliyordu:

—Dürüstlükse... vatan sevgisi ise, bu çevrede direnmek ve çevrenin dışına düşmemek için göz yummalar, mizaçtan pay vermeler, bazı faturaları ödemeler dürüstlüğün ve vatan sevgisinin yükleri değil midir?

İyice bunalmıştı. Hadis'i hatırladı: Harp hiledir. Ve kendi durumunu düşündü:

¹⁴ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, s. 162-163, Bilgi Yayınevi, 1974

*Küçük Ağa Ankara'da çalışmanın da bir "gaza", bir "cihat" olduğunu anlamıştı.*¹⁵

Tarık Buğra, Kurtuluş Savaşına bakış açısıyla, bugün hâlâ kimi zaman alttan alta, kimi zaman açıktan süren bir dünya görüşünün: Dinci görüşün düşünce planında savaşını verir görünmektedir *Küçük Ağa*'da. Kurtuluş Savaşında sınıfları incelerken daha geniş olarak göreceğiz bunu.

Kurtuluş Savaşını, romanlarında, "Kadrocu" bir aydının bakış açısından da olsa, İstanbul'u, Ankara'sı, cephesi, köyü, insanı ile bir bütün olarak işleyen, irdeleyen tek romancımız Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. *Sodom ve Gomore*'de ateşkes yıllarında İstanbul'un, daha çok, düşmanla iç içe, kucak kucağa yaşayan işbirlikçi çevrelerinden gerçekçi tablolar verir. *Yaban*'da Kurtuluş Savaşının köyden, köylülerin gözüyle görünümünü çizer, bir aydının ağzından. *Ankara*'nın ilk bölümünde askerî, devlet memuru, yerli halkı, tüccarı ile kuruluş halindeki yeni devletin başkenti Ankara'yı anlatır, savaş cephelerinden, ordudan, komutanlardan izlenimler verir. Yakup Kadri, bununla da kalmamış, gerek *Ankara*'nın son iki bölümünde, gerekse daha sonra yazdığı *Panorama*'larda Kurtuluş Savaşı sonrası günlerinin de eleştirel bir gözle irdelemesini yapmıştır. Bu nedenle Yakup Kadri'nin Kurtuluş Savaşına bakışını yalnızca o dönemi içeren romanlarıyla değil bütünüyle ele almak gerekir.

Yakup Kadri'nin Kurtuluş Savaşına bakışı, başından beri, Atatürk'ün *Nutuk*'ta, Millî Mücadele süresince "millî sır" olarak içinde sakladığını söylediği devrimci fikirleri doğrultusunda olmuştur. Ne "manda"ya, ne İngiliz dostluğuna güvenmiş ne de Kurtuluş Savaşının Osmanlı İmparatorluğunun yeniden ayağa kaldırılması için yapıldığına bir an için olsun inanmamıştır. Başlatılan savaşın emperyalizme ve sömürgecilğe karşı olduğunu romanlarında baştan beri hiç bir kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde koymuştur.

Sodom ve Gomore'de, bir jenosid tablosu çizer İstanbul'dan:

*1920 senesindeyiz. Lloyd George siyaseti bize çoktan yapacağını yapmıştır. Taraf taraf Türk milletinin bütün nefes alma deliklerini tıkamıştır; İzmir'i bir kanlı et parçası gibi Yunanlıların önüne atmıştır. İstanbul'da işgal kuvvetleri fertlerinin halka reva görmediği cefa ve zulüm kalmamıştır. Bu memleketin aydın ve vatansever sınıfına karşı ise âdeti ilk insanların yirtıcı mahlûklara ve ilk Amerikan kolonilerinin kırmızı derililere uyguladıkları "kitle halinde yok etme" sistemini kullanmıştır.*¹⁶

Ankara'da Binbaşı Hakkı Bey:

*...Biz, bir Ehlisalip hareketi karşısındayız. Kimden kime şikâyet edeceğiz? Hangisinin aleyhine hangisiyle anlaşmak mümkündür? Hepsi aynı kurt sürüsü!..*¹⁷ der.

¹⁵ *Küçük Ağa Ankara'da*, s. 610-611, Bilgi Yayınevi, 1975

¹⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Sodom ve Gomere*, s. 22, Bilgi Yayınevi, 1972

¹⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Ankara*, s. 31, Remzi Kitabevi, 1972

Yaban'da Ahmet Celâl, Kurtuluş Savaşının amacının bütün "mazlum" insanların kurtuluşu olduğunu şöyle dile getirir:

Bütün Türk âleminin bundan başka yöneleceği bir nokta var mı? Bütün Türk âlemi mi?

Hayır, bütün mazlum insanların, diyecektim. Gözü doymak bilmeyen bir iki Garp devletinin zenginleri, günde dört öğün yemek yiyecek diye, nice fukaranın lokması elinden alındı. Nice yuvalara kundak sokuldu, nice ev bark yıkıldı. Şimdi Westminster'in pembe derili lordu, çatlak tabanlı Anadolu köylüsüne karşı bir sürgün avı yaptırıyor. Neresini yiyecek, bu zavallı mahlukların? Hepsi de sade deri, sade kemik.¹⁸

Ahmet Celâl'de bir Osmanlı zabitinde, ulusal kurtuluş bilincinin, ulusalcılık bilincinin uyanışını onun şu düşüncelerinde izleriz:

Zira, o, yeryüzünde iken de ârâfta gibi yaşadı. Hangi cinsten Tanrı'ya kulluk ettiğini bilmedi. Bir yabancı imparatorluk namına yıllarca döğüşüp kanını döktü. Yıllarca, meçhul bir vatanın, bir ideal yurdun hasretiyle yanıp tutuştu.¹⁹

Kurtuluş Savaşı sonunda elde edilen zaferin eski imparatorlukla hiç bir ilgisi yoktur artık:

... İstanbul, asırlar var ki, bir zafere inanmak hassasını kaybetmiştir. Osmanlı saltanatı çökmeye başlayalıdan beri arkasında uzun bir bozgun dizisinin ağır ve paslı zincirini hafızası ve ruhuyla sürüklüyor. Bilmiyor ki, bu sefer susulan saklanan ve fakat her gözde, her sözde hissedilen zafer Osmanlı saltanatının tarihine ait değildir. Anadolu'nun içinden yepyeni bir millet doğmuştur.²⁰

Yakup Kadri için Kurtuluş Savaşının en son amacı, düşmanın yurttan kovulması değil, ... millî kurtuluş prensiplerine dayanan bir iktisadi kalkınma savaşının geliştirilmesi'dir (Ankara, s. 141). Ulaşılamayan bu amacı Neş'et Sabit şöyle anlatır Ankara'da:

Yok canım, bu gördüğünüz şeyler, bu balo, bu otel, sizin Yenişehir evleriniz, bunlar hep birer hayat kalıbıdır, ama, bizim kendi inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar değil. Bizim ruhumuzdaki yeni hayat prensibinin, yeni hayat özünün tomurcuğu daha çatlamadı. Çatlamış olsaydı, memleketteki hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil, bütün millet için değişmiş olması lâzım gelirdi.²¹

Yakup Kadri'nin ve Kadrocu görüşün yanıldığı nokta da buradadır işte: Onlar, Kurtuluş Savaşını, tarihsel koşulların belli bir niceliksel değişim noktasında yer alan bir ulusal demokratik devrim olarak değil, aydınlardan oluşan bir kadronun tarihsel koşullara karşın gerçekleştireceği

¹⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Yaban*, s. 129, Remzi Kitabevi, 1965

¹⁹ a.g.y., s. 147

²⁰ *Sodom ve Gomore*, s. 295-296

²¹ *Ankara*, s. 97

kendine özgü bir tür sosyalist devrim olarak almışlardır. *Ankara*'nın dördüncü baskısına yazdığı önsöz, bunun gerçekleştiğini görememenin yarattığı düş kırıklığını yansıtır.

Fakat bu, Yakup Kadri'nin, Kurtuluş Savaşına, bütün nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte tümelci bir gözle bakan tek romancımız olduğu gerçeğini bozmadı.

Türk tarihi, Batılılaşmak, köy enstitüleri... vb. konularda kendine özgü ve özgün düşünceleri olan Kemal Tahir'in, Kurtuluş Savaşı konusunda da başkalarına benzemeyen, kendinden öncekilerden ayrılan bir yolda düşünmesi doğaldır. Daha çok *Yorgun Savaşçı* ve *Yol ayrımı* romanlarında dile getirir bu düşüncelerini. Bu romanlarda, Kemal Tahir adına, düşüncelerinden dolayı bazen Farmason doktor diye de çağrılan Doktor Münür konuşur. Kurtuluş Savaşının sonunda, 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğunun "Mirasımı reddettimizi" ileri sürer. Büyük Millet Meclisinde, Serbest Fırkanın kapatılmasıyla ilgili toplantıdan üzgün ve düş kırıklığına uğramış olarak çıkan genç Gazeteci Murat'la Doktor Münür'ün konuşması:

— *Düşündün mü hiç, bir dünya imparatorluğu nasıl tasfiye edilir?*

— *Nasıl mı? Basbayağı... Dış güçlerce yıkılır gider.*

— *"Nasıl yıkılır?" demiyorum. Nasıl tasfiye edilir? Bunun tekniği nedir, hukuk bakımından?*

— *Bilmem! Hiç düşünmedim...*

— *Bir dünya imparatorluğu, yüzyıllar boyu, yüzlerce nesillerin birleşik gayretiyle, kanları, canları, malları pahasına doğmuş, kökleşmiş, gelişmiş, yaşatılmıştır. Tarihin bir döneminde, herhangi bir nesil, tek başına bu tasfiyeye karar verebilir mi? "Veririm" derse bu kararın meşruluğu hangi vesikalarla ispatlanır? Yani, bir imparatorluğun tasfiyesinde taraflar nasıl meydana gelir? Vekâletnameleri hangi noter tastik eder, veraset ilâmlarını hangi mahkemeler çıkarır? Buraları güzelce araştıracağız Murat oğlum! Bunları kurcalamanın sırasındır. Çünkü biz kurcalamazsak, biri çıkıp kurcalayacak ergeç... Hem de, "Bunlar ne kansız heriflermiş yahu, yediden yetmişel!" diye mezarımıza tükürerek... Durumun gerçeği şudur yavrum! 1908'in padişahçı ittihatçıları imparatorluğu yıktılar, 1923 Kuvayi Milliyecileri bir dünya imparatorluğunun miras hesaplarını tasfiyeye oturdular. Peki, neydi tasfiye edilecek miras? Yedi yüz yıllık bir dünya imparatorluğu... Ne durumdaydı son zamanlarda bu imparatorluk acaba? O kadar uzağa gitmeyelim, 1908'de, ittihatçıların eline geçtiği zamanın durumunu soruyorum, yani, bundan tam yirmi iki yıl öncesinin durumunu...*

—*Durumu... Belli, Bağdat-Basra...*

—*Ne güzel belli! Dinle, 1908'de, ittihatçıların ele geçirip on yıl içinde yıktığı imparatorluk, tam dört milyon üç yüz seksen üç bin kilometrekare toprağa sahipti.*

—*Yok canım! Var mıydı bu kadar?*

—Hay hay! 1908'de Bosna-Hersek, Bulgaristan, Girit, Kıbrıs, Mısır, Tunus, Cezayir, Trablusgarp, Sudan çeşitli antlaşmalarla imparatorluk toprakları sayılıyordu. Sayıldığı için de nüfusumuz kırk üç milyonu aşkındı. Bu topraklar üzerinde malımız olan yedi bin kilometre demiryolu döşeliydi, Dikkat et! dört yüz yıllık hilâfetin bütün dünya İslamları üzerindeki manevî haklarını katmıyorum. Tasfiye edilen miras Osmanlının sırf kılıç gücüyle vuruşarak aldığı, tarih boyu vuruşarak savunduğu mirastı. Evet, oturuldu masaya... Karşımızda yirmi iki devlet... Bilir misin, iki bölümde tamamlanan Lozan antlaşmasının bütün oturumları ne kadar sürmüştür?

— Hayır!

— Beş buçuk ay... Mahzenler dolusu arşivleri düşün, buradaki çeşitli antlaşmaları, bunlardaki incelikleri getir gözünün önüne... Delegelerimiz incelediler mi bunları? Kılı kırka yardılar mı? Hayır! Çünkü, İstanbul Hükümeti delegeleri, yani asıl uzmanlar, bizim isteğimizle sokulmadı bu konuşmalara... Bu iyiliğimize karşı İngiliz Generali Harington'un teşekkürünü hatırlarım. Demek, dört milyon küsur kilometrekarelik bir imparatorluğun yedi yüz yıllık hesapları tasfiye edildi beş ay içinde... Buna tasfiye denmez. Mirası reddettik, hem de borçlarından bir kısmını kabul ederek reddettik. Değil bir dünya imparatorluğunun mirası, bir mahalle bakkalının mirası bile, bizim bugünkü mahkeme usullerimiz göz önüne getirilirse, bu kadar kısa zamanda tasfiye edilip karara bağlanamaz.

— Ne yapabildik peki? Savunulur muydu 1923'lerde, imparatorluğun bütün tarihsel hakları silahla?.. Nasıl güç yetirdik bu kadar zorlu düşmanlara?

— Haklar her zaman silahla savunulmaz. Hakkımız olanlara önce mutlaka sahip çıkardık. Fırsat kollayarak bekledik. Sırası geldikçe yeniden pazarlık teklif ederdik. Hesaplaşma isterdik. Güç yetmeye geldi mi, elimizden zorla alınan zorla geri alamazdık belki ama, bize zorla da "Bağışladık" dedirtemezlerdi. Diyelim ki, bıçağın altına yatırdılar da dedirttiler, hatta, işkenceyle bir şeyler de imzalattılar. Böyle antlaşmalar kişiler arasında da, toplumlararası da, bütün tarih boyu geçerli sayılmamıştır. İlk fırsatta böyle bir imza reddedilir. İşkencecilerin yakasına sarılır. Yoksa, bu durumda, "Yurtta sulh cihanda sulh" diye şişinerek dolaşılmaz. Yunan, üst üste yenildiği halde "Megalo İdea"dan vazgeçiyor mu? Bir milletin tarihsel istekleri, tarih süresi ölçüsünde elde edilir. Yunanlılar, çeşitli zamanlarda, Oniki Adalar'ı Kıbrıs'ı istediler, bazı fırsatlardan yararlanarak sözler de aldılar. Şimdi, fırsat elverdikçe bunları kazanmaya çalışacaklar. Nitekim. Anadolu'da yenildikleri halde, Lozan'da Batı Trakya'yı bizden almayı bile başardılar, sanki biz yenilmişiz gibi... Böyledir, milletlerin millî amaçlarına varmaları... Kurtuluş iki türlü olur: Ya bütün haklarını en son zerrelerine kadar koruyarak kurtulursun, ki gerçek kurtuluş budur. Ya da haklarından birçoklarını vererek kurtulursun! Bu da bir kurtuluştur ama,

öyle pek öğünülecek, kasınılacak çeşitten sayılmaz. Hele rejim değişmelerinin tarihsel haklardan vazgeçmekle hiç bir ilintisi olamaz. Sözelimi, Bolşevikler, Çarlık İmparatorluğuna pekâlâ sahip çıktılar. Nitekim, Fransa cumhuriyetçiler de kendilerinden önce, kendilerinden sonra çeşitli krallarının kurmuş oldukları imparatorluğu rejim değiştirdik bahanesiyle hiç kimseye bağışlamadılar.

—Aklım karıştı Münür Amca... Mümkün olur muydu bir şeyler koparmak?

—Mümkün olsun olmasın isteyeceksin! Çünkü, vazgeçmeye, bağışlamaya hakkın yok!.. Babanın malı değil! Her fırsatta isterdik, dengine düşerse alırdık! Ama o zaman dünya içindeki yerimiz, güdeceğimiz politika, başka türlü olurdu: Tarihte birikmiş haklar böyle aranır. Dünyada çok az milletin eline geçmiştir bizimki kadar büyük tarih birikimi... Eğer her millet ilk zorlukta, yüzyıllar boyu biriktirdiği haklarını kaldırıp atarsa, dünyada tarih diye bir şey kalmaz. Biraz düşündü: —Neden sana yenik düşmüş gibi geldi, bir tek adam karşısında, koca bir iktidar?.. Hem de askerî bir zafer kazanarak gelmiş bir iktidar? Çünkü Anadolu-Yunan savaşı belletilmek istendiği gibi, bin yıllık tarihimizden ayrı bir Millî Kurtuluş Savaşı değildir. Bin yıldır süren Doğu-Batı boğuşmasının yüzlerce savaşlarından biri, hem de küçüklerinden biridir. Böyle bir savaşı kazanmak, bin yıllık tarihin biriktirdiği hesabı kapatmaya yetmez ki, iktidarı gerçek iktidar olsun, sağlamca sürdürebilsin! Bir düşünsene... Osmanlı İmparatorluğunu kurup yaşatmış Anadolu halkları için, ne utandırıcı bir sözdür, Yunan Savaşına Kurtuluş Savaşı demek... Bu savaşa, İstiklâl Savaşı da, hâsâ, denemez! Çünkü biz, hiç bir zaman millî devletimizi yitirmedik. Hatta doğrusu istenirse, 1920-23 arasında bizim bir değil, iki devletimiz vardı. Bir dönemde sözler bu kadar karıştı mı, dikkat ister! Bir zaman kederle gülümsedi: —Siz, Cumhuriyet çocukları, “Gözümüzü zaferde açtık” avuntusundasınız. Şimdi umulmaz yerlerde beklenmez yenilgilerle karşılaşınca apışmayın! Biz, Batı’yla ergeç, ister istemez hesaplaşmak zorundayız! Bunu gerçekten yapmadıkça, Batı’ya hizmet teklif etmekle belâyı başımızdan defedemeyiz!.. Bunu böyle bilesin, Gazeteci Murat! İşini ona göre tutasın!²²

“... en büyük ittihatçılarla canciğer arkadaş olduğu, İttihat Terakki Fırkasının ilk üyelerinden bulunduğu halde, 1908’de ayrılıp 31 Mart mas-karalığında muhaliflerle beraber Sinop’a sürülmüşse de, şimdiye kadar başka hiç bir gruba katılmadığı için, kendisi kabul etmese de, bal gibi, kodaman İttihatçı, daha doğrusu Osmanlı”²³ olan Farmason Doktor, *Yorgun Savaşçı*’nın başında, İttihatçıların, Birinci Dünya Savaşına, salt “kumarbaz yatkinliğiyle” girdikleri, “tek zarla aldıklarını tek zarda verdikleri”; “Ab-dülhamit olsaydı girmeyeceği” kanısındadır. Ama işler bu duruma geldik-

²² Kemal Tahir, *Yol Ayrımı*, s. 434-438, Sander Yayınları, 1971

²³ a.g.y., s. 41

ten sonra Anadolu'da başlatılan savaşı tutmak gerektiğine de inanır, İstanbul polisinin, işgalcilerin aradığı eski subayları, İttihatçıları evinde gizler. Bir gün de yakalanarak Bekirağa bölüğünü boylar. Doktor Münür'e, yeniden, *Yorgun Savaşçı'nın* sonunda, Bursa'da kolordu karargâhında rastlarız.

Toplumsal sınıf ve tabakaların Kurtuluş Savaşındaki etkinliği

Ulusal kurtuluş savaşlarının ülküsel (ideolojik) yönsemeleri, bütün toplumsal olgular gibi, toplumun ve uluslararası koşulların tarihsel durumuna göre, bu savaşın yanında ve karşısında yer alan toplumsal sınıf ve tabakalara bağlı olmaktadır. Tarihin belli dönemlerinde verilen ulusal kurtuluş savaşlarının, ayrı nitelikte oldukları için ayrı sonuçlara ulaşmasının nedeni de budur. Bu nedenle 1920'lerin hemen başlarında yer alan bizim Ulusal Kurtuluş Savaşımız, İkinci Dünya Savaşı sonrasında baş gösteren kurtuluş savaşlarından, özellikle son 25 yılda Afrika'da başlayan ve toplumcu eğilimli devletlerin kurulmasıyla sonuçlanan ulusal kurtuluş savaşlarından ayrıdır. Bu ayrılık, demin de söylediğimiz gibi ona katılan toplumsal sınıfların paylarının ve ağırlıklarının ayrılığından gelmektedir.

Doğan Avcıoğlu bu konuda şunları yazmaktadır:

*Türk Millî Kurtuluş Savaşının özelliğini, bu eşraf-milliyetçi subay ve aydın işbirliği teşkil etmektedir. Bu özelliği ile, Millî Kurtuluş Savaşımız, günümüzün birçok kurtuluş savaşından ayrılmaktadır. Oralarda, kurtuluş savaşı, sömürgeciyle birlikte onunla sıkı işbirliği yapan prekapitalist düzenin egemen sınıflarına karşı yapılmıştır. Hareketin temel dayanağını fakir köylü teşkil etmiş ve başta toprak reformu olmak üzere, köklü reformlar ile, prekapitalist düzenin egemen sınıfları tasfiye edilmiştir. Türkiye'de ise, tarihsel şartların sonucu, bu unsurlar, Kurtuluş Savaşının temel dayanaklarından birini teşkil etmiştir. Savaş, eşrafa ve eşrafın bezgin köylü kütleleri üzerindeki nüfuzuna dayanarak yürütülmüş ve kazanılmıştır.*²⁴

Bu tarihsel koşulların, romanlarımızda, gerektiği ölçüde incelendiği ve yansıtıldığı kanısında değilim. Özellikle, eşrafın Kurtuluş Savaşına katılımındaki tarihsel ve toplumsal nedenler hemen bütün romanlarda karanlıkta kalmakta, bu katkı, "yurtseverlik", "namuslu insan olma" gibi ya da bunun tersi "hainlik", "mal düşkünlüğü" gibi yalnızca yüzeydeki görünümüne bağlanmaktadır.

Böylece, İstanbul ve İzmir'in, yabancı kapitalist çevrelerle ilişki halinde bulunan, o zamana göre büyük çaptaki bir avuç zengininin dışında Anadolu eşrafının hemen tümüyle Kurtuluş Savaşını olumlu karşılaması, okuyucu gözünde somutlaştırılamamakta, tarihsel temellerine oturtulamamaktadır.

²⁴ Doğan Avcıoğlu, *Türkiyenin Düzeni*, s. 151, Bilgi Yayınevi, 1969

Kurtuluş Savaşının, emperyalist ve sömürgeci yabancı güçlerden başka bir de onun yerli işbirlikçilerinin oluşturduğu iç düşmana karşı yapıldığını da biliyoruz. Bu iç düşmanların başında, hemen hepsi İstanbul ve İzmir'de yerleşmiş işbirlikçiler (kompradorlar) ile onların yandaşlığını, propagandasını yapan, ona bağlı işbirlikçi bürokrasi. Bütün bunların başında da saray geliyordu. Önce bunların romanlarımızda yansımasını görelim:

İşbirlikçiler

Bu sınıfı ve bu sınıfın Kurtuluş Savaşı karşısındaki tutumlarını anlatan romanların (*Üç İstanbul, Sözde Kızlar, Biz İnsanlar, Sahnenin Dışındakiler*, bir yönüyle *Sırtlan Payı*) içinde en başarılısı, hiç kuşkusuz, *Sodom ve Gomore*'dir.

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore*'de, işgal altındaki İstanbul'u "Lût ve İbrahim devrinde, Filistin diyarının türlü ahlâk bozukluklarıyla Tanrı'nın gazabına uğramış iki büyük şehri"ne benzetir: Kızlarını, karılarını, nişanlılarını İngilizlere, Fransızlara sunan, onlarla paylaşan yüksek memurları, komisyoncuları, yeni zenginleri; dilini bilmediği yabancıyı yatak odasına alan paşa karısı prensesleri; yerli yabancı eşcinselleri; Türk uyruğunda olmayı aşığılama sayan lüvantenleri ve İstanbul'a bin bir gece masalı yaşamaya gelmiş İngiliz, Fransız subaylarıyla "şu her tarafından çürüyüp dökülen, şu bütün bir cinsten olmayan unsurları kaotik bir dans halinde birbirinin içine girip çıkan, şu bir sarhoş yazarın yazıp da birtakım delirmiş aktörlerin karanlık bir sahnede oynadıkları bir piyesi andıran iğrenç, gülünç ve korkunç âlem..."²⁵.

Sodom ve Gomore'den iki tip; Düyunu Umumiye'den, "Fransız dostluğu ile sivrilmiş ve hatta Fransız menfaatlerine hizmetle tanınmış" Sami Bey:

Sami Bey için İngiltere, ortaksız bir ilâhtır; dünyanın bütün işleri, bütün dünya milletlerinin alinyazuları onun vereceği kararlara ve hükümlere bağlıdır. Onun arzu ve iradesi dışında hiç bir şeyin olmasına imkân yoktur. Gerçekten yarım asırlık bir tecrübe dizisi ondaki bu kanaati sarsılmaz bir inanç haline getirmişti. Şimdi nasıl olurda, bir avuç Anadolu Türk'ünün bu heybetli kudrete rağmen başarıya ulaşacağına ihtimal verilirdi?

*Sami Bey, Tanzimat devrinin meydana attığı o biçim alafranga Türklerdendir ki Türk'ten başka her milletin gücüne inanırlar ve Türkiye'ye ait meselelerin mutlaka başkaları tarafından halledilebileceği fikrindedirler.*²⁶

İstanbul'un en tanınmış ailelerinden olmakla öğünen, fakat Türk uyruğunda olmayı aşığılama sayan Madam Jimson:

... günün birinde Madam Jimson'a kendisinin ne İngiliz, ne Avusturyalı olduğu ve elde bulunan belgelere göre mükemmel bir tarzda Türk tabiiyetinde bulunduğu söylenince müthiş bir öfke alâmeti gösterdi:

²⁵ *Sodom ve Gomore*, s. 173

²⁶ a.g.y., s. 316

—*Ne, ne! Bunu hiç işitmemiştim. Bu yalanı da hangi alçak uydurmuş; söyleyin, hangi alçak bu iftirayı benim üzerime atmış?.. diye haykıрмаğa, tepinmeğe başladı.*

*Madam Jimson ne vakitten beri namusu, temizliği, haysiyeti aleyhinde söylenen şeylerin hiç birine bu kadar kızmamıştı; sanki onun için Türk olmak rezaletlerin en büyüğü ve lekelerin en kirlisiydi.*²⁷

Anadolu'da insanların ölüm kalım savaşı verdiği dönemde, ateşkes İstanbul'unda yabancı bir ülkedeymiş gibi, kendi yararlarından, kendi kurtuluşlarından başka bir şey düşünmeden Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntısı üzerinde son demlerini süren bu tiplere sayısız örnekler gösterilebilir öteki romanlarda da: İşte, *Üç İstanbul*'un Belkis'i, Adnan'ı, Raşel'i, Moiz'i; işte *Biz İnsanlar*'ın Samiye'si, Besime'si, Madam Sofi'si; *Sözde Kızlar*'ın Nevin'i, Behiç'i, Nazmiye'si; *Ateşten Gömlek*'in İngiliz dostu Salime Hanım'ı; *Sırtlan Payı*'nın Gülistan Satvet'i ve "muhabir" Rıza Muhiddin'...

Orta sınıftan asker-sivil aydınlar

Kurtuluşu, saltanata bağlılıkta, işgal güçlerinin, Avrupa'nın galip devletlerinin acımasında, insanlık duygularında gören İstanbul'un bu çürümüş yanından başka bir diri ve sağlam yanı daha vardır: Çanakkale ve Dünya Savaşlarını görmüş, çeşitli cephelerde çarpışmış ama şimdi silah elinden alınmış subaylar, erler; İmparatorluktan umudunu kesmiş, bütün umudunu Anadolu'daki kavgaya bağlamış memur, öğretmen, gazeteci, "Darülfunun gençliği" aydınlar ve onlarla birlikte çalışan yurtseverler. Ulusçuluk düşüncesinin en yaygın, en güçlü olduğu toplum kesimidir bu. Kurtuluş Savaşının ülküsel sözcülüğünü yaparlar romanlarda. Bunların, işgal altındaki İstanbul'daki etkinlikleri, kendi aralarındaki küçük toplantılardan başlayıp, gösteriler, mitingler düzenlemeye, Anadolu'ya silah, cephaneye ve insan kaçırmaya kadar uzanır. Bu mitinglerin en ünlüsü, kuşkusuz, Sultanahmet meydanında yapılan tarihi mitingdir. Halide Edip Adıvar, kendisinin de konuşmacı olarak katıldığı bu mitingi, *Ateşten Gömlek*'te anlatır. Miting sonunda, "Milletler dostumuz, hükümetler düşmanımız olmuştur" der.

Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları*'nda, Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*'de daha çok bir iki gazete yöresinde toplanmış, Kurtuluş Savaşını destekleyerek İstanbul'daki kamuoyunu ayakta tutan genç gazeteci aydınların etkinliklerini dile getirir:

Biz gazetelerde çalışan gençler asıl İstanbul'un içinde bu sinirliliğin önünü almak için kendi aramızda tedbirler düşünüyorduk. Nihayet şehrin muhtelif merkezlerinde büyük kahvelerde tanıdıklar tedarik etmeğe karar verdik. Böylece yer yer başbaşa konuşmalar, yalan felâket haberlerini karşılayacaktı. Fakat biz de çok defa, resmî bir tebliğ yoksa haber alamıyorduk.

²⁷ a.g.y., s. 221-222

Gazetelerdeki işimiz biter bitmez arkadaşların toplandığı kahvelere gidiyor, orada vaziyeti münakaşa ediyorduk. O zaman mermer masalar üzerinde haritalar, krokiler çiziliyor, askerlik işlerinde bizden tecrübeliler, Büyük Harbin, şehrin içinde kalmış artıkları olan ihtiyat zabitleri, mütekait askerler, bu krokilerde cephe hareketlerinin muhtemel safhalarını anlatıyorlardı. Arasına kahve sahibi yanımıza geliyor, yavaşça, "Boyalı kalem kullanmayın, Allah aşkına!" diye yalvarıyordu.

Şehir, içten içe kaynıyordu. Hayat, devlete karşı istiklâlini aldığı için tabii hallerde tasavvuru güç bir canlılık, bir humma kazanmıştı. Akli başında olanların hemen hepsi umumi hayattan kendisini mesul addediyordu. Bu yüzden bütün zihinler gergindi. Fikirlerde ve imanlardaki ayrılık şehrin umumi hayatından, matbuatın manzarasından evlere kadar her şeyi değiştirmişti. Anadolu'daki açık ve hür mücadele işgal altındaki İstanbul'da gizli ve devamlı bir iç harbi şeklini almıştı. Bazen bu gizli harp birdenbire küçük veya büyük bir vak'ada alenileşiyordu.²⁸

İstanbul'dan Anadolu'ya silah, cephane ve insan kaçırma işleri, romanda, Tefvik Bey'in ağzından şöyle anlatılır:

... Hisar iskelesinde arabayı beklersin; çiftliğe gidersin. Belli başlı yollarımızdan birisi orasıdır. En aşağı beş yüz zabıt, ihtiyat zabiti kaçırdık oradan. Beykoz'dan malzeme işini hallediyoruz. Maamafih bakma, her taraftan oluyor bu işler... İstanbul tarafında İhsan'la birkaç arkadaşı var. Muhlis Kadıköy'de çalışır, bazen da Beykoz'da. Asıl evi de Beyoğlu'ndadır. Sami Bey'le ben de buraları tutuyoruz. Bütün Boğaziçi'nde köy köy teşkilât var. Türkler geceleri mahallelerini bekliyorlar. Her an bir azgınlık olabilir.

—Bari silah var mı?

—Şehir için tabii var. Boğaz'da herkes aşağı yukarı silahlıdır. İşgal orduları silah toplamağa epey çalıştılar. Her gece birkaç kahve basılıyor, yollar tutularak gelen geçenin üstü aranıyor amma para etmiyor. Zaten lüzum da görmüyorlar. Asıl mücadele öbür tarafta, Anadolu'da oluyor. Biz buradâ sadece herhangi bir ihtimale karşı müdafaa vaziyetindeyiz. Vak'a falan çıkarmıyor, belki vak'a çıkmasını önlüyoruz. Vatan meselesi çıkınca insanoğlu değişiyor. Galata'yı tutanlar kimlerdir, bilir misin? Polis, sabıkâlılar, külhanbeyler, falan. Evet polisle sabıkâlı elele verdi. Garip değil mi? Ama adı üstünde, Millî Mücadele bu! Bu ateşte sabıkâ falan kalmaz, hepsi temizlenir!²⁹

Kurtuluş Savaşında, bütün bu orta sınıftan asker sivil aydınların en etkin, hiç kuşkusuz, subaylar olmuştur. Kurtuluş Savaşına, bir bakıma subaylar savaşı denmesinin nedeni de budur. Gerek direnmenin başlatılışında, gerek Kuvayı Milliye çetelerinden sonra düzenli ordunun kuruluşunda, gerek savaşın başarıyla sona erdirilişinde, gerekse yeni devletin kuruluşun-

²⁸ A.H. Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, s. 277, Büyük Kitaplık, 1973

²⁹ a.g.y., s. 187

da subaylar, öncü, sürükleyici ve yapıcı, yaratıcı bir rol oynamışlardır. "Sakarya Savaşının en büyük özelliği, alay kumandanlarından cennete bir şehit alayı göndermektir"³⁰ dedirtecek kadar.

Gerçekten de, çarpışmalarda "şehit düşen 13 ere karşılık bir subay şehit olmuştur. Subay zayıtı bakımından bu büyük bir nisbettir. Sakarya muharebesinde subay zayıtı daha çok olmuş ve her sekiz er ile beraber bir subay şehit düşmüştür"³¹ diye yazmaktadır. Sabahattin Selek.

Kemal Tahir *Yorgun Savaşçı* romanı üzerinde konuşurken şunları söylemektedir:

Memleketin en kötü günlerinde, düşmanlar iyice içeri doldukları sıradan, başından beri politikaya karışmamış, orta rütbede dövüşken Türk subayının, ordusuz kalma dramını anlatmak istedim. Bunu anlatırken 1918-1919 memleket şartlarını, bilhassa direnenlerle ümidini kaybetmiş olanların durumunu göstermeğe çalıştım. Buna, Türk toplumunda Ordu'nun özel yerini belirtmek istedim, demekte doğrudur.

Yorgun Savaşçı'da, yakın tarihimizde örnekleri çok görülen, politize olmuş büyük ve küçük rütbeli subayların dramını değil, son yüz yıldır bütün iç ve dış cephelerde yalnız millî devleti, yani vatani savunmak için hiç kimse-den ve hiç bir rejimden kendisi için çok bir şey istemeden vuruşmuş Türk subaylarının dramını vermek istedim.

1918-1919 döneminde, memleketin düşman istilâsı altına düşmesi yıllardır yoksulluklar içinde çarpışan ordunun dağılması, bu millî dramın derinliğini kat kat artırmıştır. Burada savaşçı Türk subayının karşılaştığı en ağır durum, kendi haklarının yenilgi sorumluluğunu subay kadrosuna gelişigüzel yüklemesidir. Anadolu Kurtuluş hareketimize bu açıdan baktığımız zaman, romantik övünmelerin altında yatan gerçek insan dramını görürüz.³²

Ordunun devlet idaresine ağırlığını koyması, aslında, daha İttihat ve Terakkinin devlet örgütünü ele geçirdiği günlerden başlamaktadır. Sultan Hamit ordusundan ayrı nitelikte bir ordu oluşmuştur Birinci Dünya Savaşının başında:

Harpten önce yeni bir ordu yapıldı. Bu ordu ile Balkan Harbini yapan Sultan Hamit ordusunun hiç bir alâkası yoktur. Yeni ordu, Balkan Harbindeki ordudan belki iki defa, belki üç defa daha ıslah edilmiştir. Enver Paşa, Harbiye Nâzırı olunca, Balkan Harbini yapan orduyu tamamıyla temizledi. Balkan Harbine kumanda eden heyeti kâmilten tasfiye etti. Yüzbaşılar, binbaşılar birinci derecede kilit yerlerine geldiler. Yarbaylar tümen kumandanı oldu, albaylar kolordu kumandanı oldu. Bu genç subay kadrosu canla başla çalıştı ve yeniden düzenlenen ordu ile Cihan Harbine girdik.³³

³⁰ Ateşten Gömlek, s. 150

³¹ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilâli*, c. I, s. 93, İstanbul 1963

³² *Cumhuriyet*, 30 haziran 1968

³³ İsmet İnönü, 18 mart 1968 günlü *Ulus*'tan, D. Avcıoğlu, *Türkiyenin Düzeni*, s. 145

Birinci Dünya Savaşından yenik çıkan bu ordu, “İstanbul’da kendilerine ‘nigehbân’ adını veren küçük bir işbirlikçi subay grubu hariç, bütün Türk subayları Millî Mücadeleye katılmışlar ve başarıya ulaşılmasında ilk planda rol oynamışlardır.”³⁴

Ne var ki, subayların, direnme eylemlerini düzenlemeleri, yeni düzenli orduyu örgütlemeleri, Birinci Dünya Savaşındaki yenilgiyi İttihatçılara ve dolayısıyla orduya subaylara yükleyen halkın subaylara karşı olumsuz hatta düşmanca davranışlarından ötürü kolay olmamıştır. İsmet Paşa, İnönü Savaşları sırasında Bursa’dan geriye dönen bir kafileyi durdurarak, subayları bir kenara çekip, onlara “İçinde bulunduğunuz vaziyeti bilirsiniz. Pa-dışah düşmanınızdır. Yedi düvel düşmanınızdır. Bana bakın, kimse işitmesin, millet düşmanınızdır.”³⁵ der.

Yenik çıkılan Dünya Savaşı sonundaki bu İttihatçı ve subay düşmanlığı, yedi yaşında bir çocuğun, savaşta ölmüş babasına “İttihatçı gâvuru” diyeceği kertede yoğunur:

Balkan Savaşında kaybettik. Edirne’de... Teğmen Nazmi Ortaköy... Kolağası Niyazi Bey’le dağa çıkanlardan... —Fotoğrafa bakarak anlatıyordu. Birden şaşırarak durdu: —Sahi bana benziyor bir çalım... Hiç farketmemiştim şimdiye kadar... —Nerimanın farkında olup olmadığını düşündü bir an, yüreği sıkıştı: —Oğlu var... Yedi yaşında... Ne dese beğenirsin demin bana?.. “Kendini vuran adam İttihatçıymış... İttihatçılar da gâvurmuş...” dedi. Yaşlılarından birçoğu Kuşdillerinde, Fenerbahçelerde bıyık büküp boy gösterirken, Balkanlarda komitacı kovala sen, dağlarda hürriyet ara... Yetmiyormuş gibi yirmi altı yaşındayken, kaybedilmiş bir savaşta alınından vurul... On sekizindeki gebe karını dul koy... Sonra oğlun sana “İttihatçı gâvuru” desin.

—Zor yüzbaşım... İşimiz adamakıllı zora saptı bizim...

—Zor evet...³⁶

Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış hemen bütün romanlarda, kasabanın işbirlikçi olmayan eşrafiyle, bazı din adamlarıyla düşmana karşı direnmeyi örgütlemeye çalışan, gereğinde Ethem, Tevfik... vb. güçlü çetelere girip döğüşen ve düzenli ordunun kuruluşunda büyük katkısı olan bu subay tipleri vardır.

Ateşten Gömlek’te, İstanbul’dan Anadolu’ya geçerek Adapazarı’nda, halife ordusuna katılan Türk, Çerkez, Rum, Ermeni eşkıyalarıyla döğüşmek üzere bir Kuvayi Milliye çetesi kuran, daha sonra Sakarya’da alay komutanı olarak bir taarruzda vurularak ölen Kurmay Binbaşı İhsan; *Vurun Kahpeye*’de, etrafına topladığı çetecilerle, Yunan işgalcilerine baskınlar yaparak onların ulaşım ve ikmal yollarını kesmeye çalışan, cephaneliklerini atan Tosun Bey; *Yaban*’da, Eskişehir yakınında bir köye çekilmiş olan,

³⁴ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 1919-1946, s. 26, Doğan Yay. 1971

³⁵ a.g.y., s. 26

³⁶ *Yorgun Savaşçı*, s. 27

Birinci Dünya Savaşı gazisi Ahmet Celâl; Ankara'da, Kuvayi Milliyeci Binbaşı Hakkı Bey; *Kalpakkıllar*'da, *Doludizgin*'de, Söke Jandarma Komandanı Yüzbaşı İbrahim Bey, Mülâzım Seyfi, yedeksubay Yüzbaşı Yusuf Bey; *Küçük Ağa*'da, Akşehir ve yöresinde yerel direnmeyi örgütlemeye çalışan askerî Doktor Haydar Bey, Yüzbaşı Hamdi Bey, Yüzbaşı Nâzım Bey; *Yorgun Savaşçı*'da Cehennem Topçu Yüzbaşı Cemil, Yüzbaşı Selâhattin, Teğmen Faruk ve niceleri... Bin bir güçlkle kurulan ve Kurtuluş Savaşının kazanılmasında ilk etken olan düzenli ordunun subay kadrosunu oluştururlar. Yakup Kadri, *Yaban*'da şöyle anlatır bu subayları:

Bunlar artık benim bildiğim Harbi Umumi zabitleri değildir. Bazılarıyla tanışmakla beraber onlarda eski ruhtan, eski kafadan bir şemme bulamıyorum. Bunlar, bir ordunun alelâde zabitleri olmaktan ziyade yeni bir mezhebin rehberleri gibidir. Harbi Umumi'de her biri bir şeyden şikayetçi idi. Hepsi devletin siyasetini tenkit ederdi. Hepsi canından bezgin görünürdü. Şimdi ise münakaşa bile kabul etmiyorlar, "Mutlaka yeneceğiz" diyorlar.³⁷

Anadolu eşrafı

Köylerde ağaların, hocaların; kasaba ve kentlerde zenginlerin, tüccarların, müftülerin ve yörenin ileri gelenlerinin oluşturduğu ve tümüyle eşraf diye adlandırdığımız kimselerin, çok çeşitli etkilerin altında, Kurtuluş Savaşına düşünce ve eylem olarak katılmaları, bölgeye ve zamana göre büyük değişiklikler gösterir. Örneğin, Fransız ve Ermeni zulmünü daha önce gören güney ve doğu eşrafı batıdakinden önce davranır. Başlangıçta büyük çoğunluğuyla, biraz da İstanbul Hükümetinin etkisi altında, düşmanın kalıcı olmadığına, düşman güçlere karşı iyi davranmakla, onlarla iyi geçinmekle mallarını, mülklerini koruyacaklarına inanırlar. Bir bölüğü, bu davranışlarını sonuna kadar sürdürürse de, çoğunluk, düşman zulmünü görüp de işin gerçeğini anlayınca değişirler.

Bu bakımdan eşraf dediğimiz, Anadolu'nun egemen güçlerini, Kurtuluş Savaşındaki etkinlikleri yönünden iki, hatta üç grupta toplayabiliriz:

Ülke, yabancı güçlerce işgal edildikten sonra, Anadolu'nun her yanında kurulan direniş derneklerinde kurucu, yönetici ya da sıradan üye olarak yer alanlar; kurultaylara bölgelerinin temsilcisi olarak katılanlar; çeteler kurarak ya da kurulu çetelere at, silah, cephane, para sağlayarak Kuvayi Milliye'nin güçlenmesine yardım edenler; köy ya da kasaba halkını İstanbul Hükümetinin direnmeye çağırarak aldatici fetvalarına, buyruklarına karşı konuşmalarıyla, fetvalarıyla uyarılar, Kurtuluş Savaşına katılan etkin eşraf gücünü temsil etmektedir.

Yorgun Savaşçı'da, Yüzbaşı Cemil'in, Türk senyörü, Türk şövalyesi olarak gördüğü "Başbozuk Paşası Halit Karaosmanoğlu" bunlardan biri-

³⁷ *Yaban*, s. 68

dir. Adamlarını toparlamak için muhtara verdiği emirden, yöredeki gücünü anlarız:

— Öylese hiç vakit geçirme muhtar, Arpalı'ya, Eğri'ye, Yukarıarpalı'ya, Kaletepe'ye, Burunören'e, Heybeli'ye, bir boy Alibeyli'ye, bir boy Tirkeş'e, Kuyucali'ye atlı çıkaralım... Önce bineği en yörük her kimse, doğru, Belenyenice'ye insin! Belenliler de, kendi çevrelerine haberciler salsınlar. "Halit Paşa ünledi" desinler. "Atı olan atlanıp gelsin! Dizlerinin üstünde durabilenler yaya yetişecek, dedi" desinler. Herkes birbirini beklemeden burayı tutmaya baksın! "Önce gelenleri Halit Paşa deftere yazacak" denilmeli... Martini olan martiniyle gelsin, çiftesi olan çiftesiyle... Uzun silahı olmayan kuşağında kubur getirsin... Lüver, döner, altı patlar sokunsun da gelsin! Atlı gelen atı pahasına yazılacak... Yayaları ilerde, komutan bey, atlıya geçirecek... İkindiye kalmadan gelenlere Padişah beratı çıkacak ki, ilerde öşürü, haracı, vergisi rüsumu ölene kadar bağışlansa gerektir. Haydi Ağalar!.. Atlılar atlarına... Ayağına güvenenler, keselerden... Haydi Halit Paşa'nın ulakları göreyim sizi.³⁸

Toz Duman İçinde'nin, köyünde yedi kişilik bir çete kurup yöredeki öteki gruplarla işbirliği ederek Yunan güçlerine baskınlarda bulunan, Kuvayı Milliye gerekliliği parayı sağlamak için çetesiyle, işbirlikçi zengin ağaların çiftliklerini basan milliyetçi İbrahim Ağa'sı da bunlardandır:

İbrahim Bey ak dut ağacının gölgesinde bağdaş kurup oturmuş, uzun düşüncelere dalmıştı. Bir süredir huzursuzdu. İşleri iyi görmüyordu. Çoluk çocuğu kasabaya mı götürmeli, burada mı bırakmalı, karar veremiyordu. Bir yanı kasabalıydı. Hem orada hem burada evi vardı. Düşman içerilere doğru yürürse ne yapmalı, boyun mu eğmeli, yoksa karşı mı çıkmalı, onu düşünüyordu. Boyun eğmeyi bir türlü içine sindiremiyor. İnsan her şeye razı olurdu da düşman çizmesi altında kalmağa, ırzını namusunu çiğnetmeğe razı olamazdı. Hüsnü Bey'in dediği doğrudu. Derlenip toplanmalı, düşmana karşı çıkmalıydı. Ama nasıl olacaktı bu iş? Milleti nasıl ayağa kaldırmalıydı? Yorgundu bitkindi millet. "Hasta adam" sözü doğrudu. Kimsenin yumruğunu kaldıracak dermanı yoktu. Şimdi düşman gelse, şu köyün içine kadar girse, karşı çıkacak kaç kişi bulunurdu? Bütün köyler böyleydi. Kasaba daha da beterdi. Hacı hoca takımı padişaha uymuşlardı. O ne derse gözü kapalı giderlerdi. Gayrimüslümler de düşmanı düğün bayram karşılarılardı. Kötüydü işler, çok kötüydü.³⁹

İbrahim Ağa, kasabada işbirliği ettiği, Kuvayı Milliye çetelerine at, silah sağlayan Hüsnü Bey'i şöyle anlatır:

—Hüsnü Bey'i tanır mısın?

—Adını duydum ama tanımıyorum.

—Çok iyi adamdır. Vatansever, uyanık. Hem de zengin. Bu işlerden hep haberi var. Ama gizli. Kimseye söylemeyeceğiz. Kasaba ovasının bitiminde,

³⁸ Yorgun Savaşçı, s. 327-328

³⁹ Talip Apaydın, Toz Duman İçinde, s. 55-56, Hürriyet Yayınları, 1974

hani boğazda, kavakların içinde değirmeni var. Gizli toplantıları orada yapıyorlar. Birisinde ben de bulundum. Ne adamlar var, bir görersen... Çeteler kurmuşlar. Ta Alaşehir'den, Banaz'dan, Uşak'tan... Arslan gibi adamlar. Bıyıklar nah şöyle. "Vatanımızı kimseye vermeyiz. Toprağımıza düşman ayağı bastırmayız," diyorlar. Hem öyle bir diyorlar ki insan titriyor. Çakıroğlu Memet diye birisi vardı. Kalktı bir konuşma yaptı, ne deyim sana, gözümden yaş geldi.⁴⁰

Küçük Ağa'daki, sözü dinlenir, alçakgönüllü Ali Emmi, Küçük Hacı; Vurun Kahpeye'deki Kuvayi Milliyeci dostu Ömer Efendi; Var Olmak'taki Hacı Rifat Efendi, Kurtuluş Savaşına ağanın, eşrafın katkısını simgeleyen olumlu tiplerdir.

Bunların karşısında, kendi yararından başka bir şey düşünmeyenler, malını, mülkünü, canını kurtarmak için gereğinde düşmanla işbirliği edenler, eşrafın ikinci grubunu oluşturur. Bunların, davranışlarını nasıl haklı göstermeye çalıştıklarını, ihanetlerinin somut dayanaklarını, Vatan Tutkusu'ndaki kurnaz eşraf Selman Bey'le, Osman Efe arasındaki konuşmada görürüz:

—Şurası var ki, bu işler son kertesine geldi, dayandı. Aydın'ın sallandığından haberin var mı?

—Deme, ağa?

—Öyle! E, zati belliydi. Herif sarmış bütün vilâyeti... Koskoca ordusuyla ilerlemeğe başlamış. Yunan devlet-i fahimesi karar vermiş diyorlar. Helen medeniyetinin yatağı olan toprakları alacağız; Orta Anadolu'ya dayanacağız diyorlar...

—Ha? Ha?

—Uzun sözün kısası, tepemize binmiş durumdadır düşman! Buna karşı biz ne yapabiliriz? Seninle konuşmak istiyorum dediğim de bu.

—He... Konuşalım...

—Ne yapabiliriz biz? Sen kahraman adamsın, cesur adamsın. Bedenin bununla yoğrulmuş. Ceddinin cediti de böyleymiş. Ama Osman, geçti artık devirler oğlum... Hani ne demiş Köroğlu? Delikli demir çıktı, yiğitlik boku yedi!

—He!

—İmdi... Karşımızdaki gâvurlarda delikli demirden çok var. Canlısı, cansızı, ordusu, silahı... Gırla! Herifler, yağlı kuyruğa göz dikmişler. Biz de yenilmiş miyiz sana? Sırtımız yere gelmiş mi? Yedi cepheye evlatlarımızı milyonla kurdurup dımdızlak kalmış mıyız? Birtakım düşüncesizlerin, kendini beğenmiş hayınlarmın, hırsız paşaların eline düşmüş müyüz? Napsan nafile artık. Boyunduruk altında yaşamağa razı olacaksın!

—Vay gidi dünya!

—Yooook... O kadar üzülmeğe değmez. Günün birinde bu Türk oğlu Türk, ne eder eder, yurdunu düşman çizmesinden kurtarır. Nedir ki, zamanı var, vadesi var! Yoksa yedi düvele karşı koymuştur, bu kahraman âl-i Osman...

.....

⁴⁰ a.g.y., s. 185

—E... Durup dururken, sonu yüzde yüz ölüm olan bir maceraya girmek-
te bir mana yok. Kasabanın Rum, Ermeni Beyleri de uyandılar. Siz burada de-
ğilken meseleyi ortaya koyduk. Uzun uzadıya görüştük. Esmâ'yı üstümüze
sıçratmaktansa kuzu kuzu oturup işimizle gücümüzle uğraşmayı uygun gör-
dük. Davanın eni sonu bu! Bilmem ne dersin!

.....

—Bir şey gelir aklıma... Hani aklıma gelir ki... Yunanlı gâvuru, sizi ra-
hat bırakacak mı?

İyi bir noktaya dokundun. Bırakacak, Osman! Niçin alıyor buraları?
Bizim atalarımız gibi feth-i mübin diyerekten mi? Değil! Şimdilerde bir mil-
let, ötekinin topraklarına saldırdı mı, çıkarını düşünüyor. Kendi halkının ra-
hatını düşünüyor. Servetini, malını düşünüyor. Pala sallayıp kan dökmek de-
ğil maksadı...

—Eeeeeee?

—Yunanlı da sevgili ezunlarını, palikaryalarını bunun için ateşe sürü-
yor. Buralarda eski zenginliği genişletecek, yayacak! Daha iyi bakacak top-
raklara... Daha ileri usuller kullanıp daha çok verim alacak. Ahaliyi daha hoş-
ça tutacak. İşçisine, rençberine daha geniş hayat şartları sağlayacak. Maksat
ne? daha çok para! Daha bol satış Avrupa'ya, daha okkâlî gelir! E, kim ya-
pacak bunları? Elbette Mora'dan adam toplayıp getirmeyecek buralara...
Bizlere yaptırarak. Ticaretini, ekimini biz yapacağız. O yol gösterecek, biz
çalışacağız. Neticede, herkes kârlı çıkacak! Aklın kesti mi şimdi?⁴¹

Vurun Kahpeye'de Hacı Fettah Efendi, Kantarcıların Uzun Hüseyin
Efendi; Yaban'da Salih Ağa; Toz Duman İçinde'de Hacı Nuri, bu işbirlikçi
eşraf tipini simgeler.

Yoksul köylünün önüne düşerek, “önlerinde gayet büyük bir Yunan
bayrağı olduğu halde”, düşman kuvvetlerini kasabanın dışında karşılayan;
bazı illerde “Rumlarla Yahudilere sığınan”; Akhisar'da “Biz direnmek ni-
yetinde değiliz. Reaya komşularımızın ileri gelenleriyle konuştuk. Türk gel-
se, biz onları koruyacağız, Yunan gelse onlar bizi koruyacak” (Yorgun
Savaşçı) diyen, eşrafın yine bu kesimidir.

Eşrafın, bir de cephe gerisinde, özellikle büyük kasabalarda, küçük
kentlerde, herkes savaşırcın küpünü dolduran tipi vardır, yarının ticaret
burjuvazisini oluşturacaktır bu tipler:

Bu Ömer Efendi'ye, Sungurluzade derler. Sungurluzadeler, Ankara'nın
muteber bir ailesidir. Gerçi, çok eski bir aile değildir. Sungurluzade adı işiti-
leli, olsa olsa on beş, yirmi yıl olmuştu. Hele iş âleminde ün almalarının tarih-
çesi bundan çok daha yenidir.

Büyük kavganın iptidalarında üç kardeşten biri, Veysel Efendi, bir tüc-
carın yanında çalışıyor; öbürü Ömer Efendi, köyler arasında gezginci mani-
faturacılık yapıyor; üçüncüsü, Hüseyin de Dereboyu'nda tabaklık ediyordu.

⁴¹ Vatan Tutkusu, s. 249-252

Ankaralılar arasında hiç kimse, bunların adını sanını bilmediği için, Büyük kavganın ikinci yılı, birdenbire ne gibi işlerle zengin oluverdiklerini hatırlamaz. Hatırlasa bile, bunda şaşılacak bir şey bulamazdı. Zira, Büyük kavga da cephe gerisini tutanlardan birçoklarının, yalnız Ankara'da değil, memleketin her bucağında böyle hiç yoktan servet ve samana konuverişleri, en tabii hadiselerden biri halini almıştı. Onun içindir ki, günün birinde, Sungurluzadeler, Tahtakale'de (...) hanındaki mağazalarını açıp işe başladıkları vakit, Ankara iş ve ticaret âlemi, bu yeni müessesenin varlığını, alışkın bir tavırla kabul etmiştir.⁴²

Din adamları

Yoksul köylüyü, çeşitli cephelerde savaşmaktan yeni dönmüş askerleri, Kurtuluş Savaşının yanında ya da bir süre için –yabancı güçlerin zulmü başlayıncaya kadar– karşısında yer almaya inandıran ya da zorlayan güçlerden bir başkası da din adamları grubudur. Bunları da kendi içlerinde, Kurtuluş Savaşına yandaş ve karşı diye ikiye ayırmak gerekir. Mustafa Kemal, eşrafın Anadolu'daki gücünü iyi bildiği için, düşmana karşı siyasal örgütlenmenin başında ağalarla, eşrafla, şeyhlerle, din adamlarıyla ilişki kurmaya çalışmıştır. Bunların arasında, Kurtuluş Savaşına gerçekten de büyük katkıları olanlar vardır.

İstanbul'dan Şeyhülislam'ın imzasıyla Anadolu'ya yayılan, Anadolu'da düşmana karşı silaha sarılanları “eşkiya” diye niteleyen fetvaya karşı bir başka fetvayla Kurtuluş Savaşının yanında yer alan Ankara Müftüsü Rifat (Börekçi) Efendi ve 153 müftünün; Yunanlıların İzmir'e çıktığı Denizli'de duyulur duyulmaz halkı direnmeye çağıran Denizli Müftüsü'nün; Edirne Kongresinde (1920) konuşan İpsala Müftüsü Neyir Bey'in, Saray Müftüsü Ahmet Efendi'nin⁴³ Kurtuluş Savaşı tarihine geçen yurtsever davranışları, konuşmaları, romanlarda kimi zaman olduğu gibi verilmiş, kimi zaman da birçok din adamının davranışlarına örnek olarak alınmıştır.

Samin Kocagöz, *Doludizgin*'de, İnebolu'ya gelmiş silah ve cephaneye yüklü bir geminin boşaltılması için bir din adamının, camide namaz kılmakta olan halkı nasıl coşturduğunu anlatır (*Doludizgin*, s.168).

Din adamlarının Kurtuluş Savaşındaki olumlu etkisi, daha çok, başta Saray olmak üzere işbirlikçilerin, halifeliliğin kutsallık kalkması ardına çekilerek ulusal kavgayı önleme, durdurma çabalarının dindar halk üzerindeki kötü etkisini yine dinî konuşmalarla dağıtmak, onları bunun tersine inandırmak biçiminde olmuştur. Doğal olarak, olumsuz etkileri de bunun tam tersi çabalarda görülmüştür.

Örneğin, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi: *Gün bugündür Müslümanlar! Davranıp düşmana karşı çıkmak zamanıdır. Topraklarına düşman gir-*

⁴² Ankara, s. 20

⁴³ Anadolu İhtilali, s. 62-63

miş Müslümanlara savaşmak Allah'ın emri... Bunlar savaşmazlarsa dinden çıkarlar. Düşman girmemiş toprakların ahalisi de bunlara yardım edecek... Yardım etmeyen gâvur olur. İşte ben fetvasını veriyorum...⁴⁴ derken nasıl olumlu bir etki yapıyorsa halk üzerinde;

Sen Müslüman'sın ve Osmanlı'sın. Bunun ne demek olduğunu sana söyleyeyim mi? Dinle: Senin cedlerin defalarca ve defalarca Kostantiniye diye sefere çıktılar.

Amma yalnız kanları bu fethin misilsiz şerefini elde etmeye yetmedi. Ve Arap dahi defalarca aynı şeref uğruna, başlarında Eyyub Ensari'nin taşıdığı sancak da olduğu halde aynı sefere çıktılar. Amma bu emsalsiz fethi yalnız İslam da yetmedi. Vakta ki senin kanın İslamın imanı ile birleşti, işte o zaman Allah'ın takdis ettiği büyük feth müyesser oldu. Senin ikbalin, senin varlığın bu birliğe bağlıdır. Birinden koptun mu uçurum seni yutar, yutacaktır. Ve sen al ve yeşil sancağı unutmak üzeresin, birbirinden ayırmak üzeresin uyan.

.....

Kuvayi Milliye mi dedin? Bu nifakın tâ kendisidir. Bu çulsuz çuvalsız aklın, tek aklın peşine düşüp uçuruma sürüklenen gafletin, kaatil kastın tâ kendisidir. Vatanı kurtaracakmış ha?..⁴⁵ diye konuşan hocalar da o denli önlemekteydi direnme gücünü, o denli geciktirmekteydi Kuvayi Milliye'nin örgütlenişini.

Küçük Ağa'nın dışında bütün romanlar, din adamlarının bu olumlu ve olumsuz etkisini tarihsel gerçeklere uygun ağırlıkta verir. Yalnız Tarık Buğra, Küçük Ağa ve Küçük Ağa Ankara'da ikilisinde, İstanbullu Hoca Mehmet Reşit Efendi'nin kişiliğinde, gerek Kurtuluş Savaşının kazanılmasında gerekse kurtuluştan sonra gelen kuruluş yıllarında dinin ve din adamlarının pay ve etkilerini gerçekçiliğe aykırı bir biçimde büyütür. Kurtuluş Savaşına yalnızca din gözlüğüyle bakan, padişahsız ve halifesiz kurulacak yeni devlete bir türlü ısınamayan, bugün hâlâ sürdüğünü gördüğümüz dinci görüştür bu.

Köylüler

Yakup Kadri, Yaban'da, Anadolu'yu, Ahmet Celâl'in dilinden şöyle anlatır:

Anadolu... Düşmana akıl öğreten Müftülerin, düşmana yol gösteren köy ağalarının, her gelen gasıpla bir olup komşusunun malını talan eden kasaba eşrafının, asker kaçağını koynunda saklayan zinacı kadınların, frengiden burnu çökmüş sahte sofuların, cami avlusunda oğlan kovalayan softaların türediği yer burasıdır.

Burada bıyıklarını makasla kırdı diye nice fikir ve ümit dolu Türk gençinin kafası taş altında ezildi. Burada, yüzü düşmana dönük, nice vatan mücahitleri müdafaa ettiklerinin eliyle arkadan vuruldu. Burada millî timsalin millî

⁴⁴ *Yorgun Savaşçı*, s. 353

⁴⁵ *Küçük Ağa*, s. 115-116

istiklâl timsalinin yolu kaç defa kesildi ve kaç defa oturduğu şehrin etrafı isyan silahlarıyla çevrildi.⁴⁶

Daha ilerde bu durumun nedenlerini ararken suçu yine de yönetimde, aydınlarda bulur:

*Sen ve ben, onları, asırlardan beri bu yalçın tabiatın göbeğinde, herkesten, her şeyden ve her türlü yaşamak zevkinden mahrum bir avuç kazazede halinde bırakmışız. Açlık, hastalık ve kimsesizlik bunların etrafını çevirmiştir. Ve cehalet denilen zifiri karanlık içinde, ruhları, her yanından örülü bir zindanda gibi mahpus kalmıştır.*⁴⁷

Yorgun Savaşçı'da, Yüzbaşı Selâhattin genel durumu çizerken şöyle konuşur:

Genel durum şu: Millet savaştan yılgin... "Vuruşalım" demiyor musun, anasına sövmüşsün gibi sırtarıyor!.. Yedek subaylardan yarısı evlerine kapanmış, yarısı ekmek parası derdine düşmüş... Bizimkilerin çoğu hasta, sakat... Sağlamları daha yenilginin şaşkınlığından kurtulamadı. Kala kala... Bir avuç senin gibi "Bizim aklımız ermez" diyen subayla gözünü budaktan sakımmaz deli aydın kaldı. Gerisi, asker kaçağı, çapulcu, kısacası: eşkiya dediğimiz rezil sürüsü... (s. 220).

Türk köylüsünün ve çoğunluk kasaba halkının Kurtuluş Savaşına kazanılması ne kolay, ne de umulan ölçüde olmuştur. Çeşitli nedenler arasında, on yıla yakın bir süre savaştan savaşa koşturup kırıldıktan sonra umutsuz, yorgun ve güvensiz olmaları; özellikle İstanbul Hükümetinin ve onun köylerdeki, kasabalardaki uzantısı din adamlarıyla işbirlikçi eşrafın baskısı altında olmaları ve en önemlisi, henüz bir ulus olma bilincini kazanmamış olmaları sayılabilir. "Milliyetçilik" henüz bütün boyutlarıyla kavrayabildikleri bir düşün değildir onlar için. Doğrudan yaşamın içinden boyvermiş somut bir gereksinme değildir.

Yaban'daki şu konuşma ünlüdür:

Bekir Çavuş:

—Biliyorum beyim, sen de onlardansın, emme.

—Onlar kim?

—Aha, Kemal Paşa'dan yana olanlar...

—İnsan Türk olur da, nasıl Kemal Paşa'dan yana olmaz?

—Biz Türk değiliz ki, beyim.

—Ya nesiniz?

—Biz İslamız, elhamdülillâh... O senin dediklerin Haymana'da yaşarlar. (s.139)

Kurtuluş Savaşında asıl yükü çekenin Türk köylüsü olduğunu ileri süren ve romanlarında köylü askerleri anlatmaya çalışan Talip Apaydın, köylünün yüzyıllar süren sömürülüşünü ve unutulmuşluğunu, zamanın köy-

⁴⁶ Toz Duman İçinde, s. 162-167

⁴⁷ Anadolu İhtilâli, s. 96-105

lü sınıfına hiç bir şey getirmeden öylece geçip gitmekte olduğunu, harman yerinde geçen bir olayla ustaca simgeler:

Hasan Emmi ak sakalını iki yana salladı, güldü,

—Vay canına be. Sanki aradan hiç zaman geçmemiş. Ta o yıllar...

—Hayrola?

—Yirmi yıl mı oldu, yirmi iki yıl mı, kim bilir? Baban rahmetli burada tıpkı senin gibi saman boşaltıyor. Anan da seni kucağına almış, aha şurada seyrediyordu. Sen tutturdun kağnıya bineceğim. Bir iki azarladı, mazarladı, a a. Olacağı yok. Durmadın. En sonunda aldı, samanların üstüne oturttu. Biz de aramızda konuşmağa başladık. Seni unutmuşuz. Birden bir tabırtı oldu, gürp diye yere düştün.

—Biliyorum, dedi Mahmut. Gülümsedi. Şuramda yara izi durur hâlâ.

Bu konuşma, Mahmut'un oğlu Murat kağnının üzerinde oynarken geçmektedir. Bir süre sonra Hasan Emmi'yle Mahmut başka konulara dalarlar ve kağnıdaki çocuğu unuturlar, çocuk kağnıdan düşer, başı yarılır:

Molla Mahmut'la Hasan Emmi birbirlerine baktılar. Hasan Emmi,

—Allah Allah... dedi. Sanki hiç zaman geçmemiş be. Tıpkı böyle olduğuydu, işte. Baban sen, sen de Murat. Öyle düşün... Vay be nasıl işler bunlar? Akıl almaz işler...

Sakalını iki yana sallayarak yürüdü. Molla Mahmut arkasından baktı. Kendi kendine düşünüyordu. "Hiç zaman geçmemiş demek?" Yirmi sene, otuz sene... Hep aynı... Vay canına, müthiş bir şey...⁴⁸

Geçen on yılların, yüz yılların, yaşamında iyiye doğru hiç bir değişiklik yapmadığı köylü sınıfı, savaşız, gürültüsüz, patırtısız bir ürün kaldırmak istemekte, nasıl geleceğini bilmediği, bilemediği bir huzur özlemektedir. Evine, köyüne dönen asker, "Beyim, Allah vere de, bizi tekrar askere almasalar" demektedir (*Yaban*, s.23).

Ama Kurtuluş Savaşını başarıya ulaştıran düzenli ordu yine bu yorgun, yilgin köylü kütlesi içinden çıkmış; disiplinli ordu ancak onlarla kurulabilmiştir. Yunan baskınları, Yunan saldırıları karşısında verilen sınavlarda düzenli orduya olan gereksinim her gün biraz daha zorlayıcı, onsuz edilmez duruma gelmiş; ilk başlarda "akşam tüfeğini, mermisini alan sabah ortadan kaybolsa" da; düşmana doğru yola çıkan yüzlerce kişilik bir birlikten daha çarpışmaya başlamadan 8-10 kişi kalsa da; içlerinden bir bölüğü zaman zaman dost, hatta düşman çetelere kaçsa da, sonunda Kurtuluş Savaşının kaderini çizen yine bu köylü emekçilerden oluşan düzenli ordu kurulabilmiş, savaşlarda, hastanelerde, birliklerde 36 binin üstünde ölü veren yine bu sınıf olmuştur.

Kurtuluş Savaşını konu edinen romanların hemen hepsinde, gerekli ağırlıkta olmasa bile, Nâzım'ın *Kuvayi Milliye*'de söylediği gibi hep onların maceraları vardır:

⁴⁸ bkz. dipnot - 46.

kızı korkmaz Osman Efe'den, dünürü beller onu... İhtiyarıyla ihtiyar olur, delikanlısıyla ergen. Altın yığını başına onu dikerler de tekine parmak değirme-yeceğini bilirler. Dul avratların, gözüpek bekçisi odur. Köyün, kentın namusu ona emanettir. Kasabanın çarşısı onun adına yerinde durur. Mağaza kepenkleri açıksa, kapı kilidi bozuksa korkulmaz. Neden? Osman Efendi yaşar or-talıkta... Ağnadın mı, Durdu Ağa'm? Şincik ayakların suya erdi mi?⁵⁰

Tarık Buğra, *Küçük Ağa* romanlarında, subayların, eşrafın önderliğiyle kurulan Akşehir, Konya yöresindeki çetelerle, daha çok Çerkez Tevfik Bey'in komutasındaki çetelerin Kurtuluş Savaşı içindeki tutum ve davranış-larını anlatır.

Toz Duman İçinde, bir köyde yurtsever bir ağanın köylülere kurduğu yedi sekiz kişilik gönüllü çetesinin öyküsüdür.

Bütün romanlarda, Kuvayı Milliye güçleri, tarihsel gerçeklere uygun olarak iyi-kötü, yararlı-zararlı, güçlü-zayıf yanlarıyla verilmiş, bunlar karşı-sında düzenli ordunun üstünlüğü belirtilmiştir hep:

... Neyse Anzavur'un Biga'da, Hamdi Bey'den aldığı topları ele geçirdik. Biz toplara makineli tüfeklere sevinirken, Ethem'in atlıları... talana girdi-ler. Kimi atını değiştiriyor, kimi çizmesini... Beraber döğüşen birliklerin bir kısmı çapul yaparken, ötekilerin, düzen içinde toplanmaları... tuhaf geliyor insana... Çok daha başka türlü sevdim Memetleri ben bu sefer... "Arasına, onlar da edepsizlenir" diyeceksiniz! Doğru ama, gene de bu işin arasıra olma-sının önemi çok büyük... Dikkat ettim, çoğu, beğenmeden bakıyordu, imren-medem... Hani, öyle durgun, çok bilmiş bir halleri vardır ya...⁵¹

Tarık Buğra ise çete erlerini şöyle anlatır, *Küçük Ağa Ankara'da* da:

... Onların mertlik anlayışı, kahramanlık, yiğitlik ölçüleri bu idi işte. Bu adamlar aylardır ve aylardır kelle koltukta yaşıyor, düşmana karşı, iç ayaklanmalara karşı Etem Bey'den aldıkları emirler çerçevesinde gözlerini kırpmadan dövüşüyorlardı. Fakat aralarında milletin ve memleketin içinde bulunduğu durumu, bu memleket ve millet çapında düşünen iki üç kişi ya çı-kar, ya çıkmazdı. Kafaları da, gönülleri de Etem Bey'le sınırlı idi. Ve Etem Bey onlara her emriyle birlikte başarı getirmişti, itibar, ün ve şeref getirmişti. Buna karşılık aralarında Ankara'nın adını işitmeyenler bile vardı, orduyu İsmet Paşa'dan ibaret sayanlar ve daha kötüsü bir Etem Bey-İsmet Paşa ça-tışması olarak kabul edenler vardı.⁵²

Bir de, Kurtuluş Savaşının başından sonuna kadar karşısında kalmış, halife adına eşkıyalık etmiş; Kuvayı Milliye çetelerine karşı, ordu birlikle-rine karşı çarpışmış; iç isyanlar çıkarmış, halifenin ve kompradorların em-rindeki isyancı çeteler vardı.

İlhan Tarus, *Var Olmak ve Hükümet Meydanı* adlı romanlarında bun-ların öyküsünü anlatır:

⁵⁰ *Vatan Tutkusu*, s. 119

⁵¹ *Yorgun Savaşçı*, s. 473

⁵² *Küçük Ağa Ankara'da*, s. 542-543

Hükümet Meydanı, benim kurtuluş savaşlarına değgin romanlarımdan salt biridir. Milletçe ayağa kalkıldığı ya da davranıldığı sıra, Anadolu'nun kırk elli yerinde birden meydana gelen başkaldırmaları ele alır. Aşağı yukarı iki yıl içinde, bozkır denizinin dağınık köşelerinden parlayı-parlayı-veren ateşler, din ve şeriat rüzgârı önünde, göklere doğru fışkırtıvermişti. İstanbul'da ki halifeye bağlı uçaklardan çeşitli bölgelere savrulup pır pır uçan fetvalar, fermanlar, buyrultular; barut fiçileri üstüne düşmüş kıvılcımlar gibi, Anadolu'yu birden yangına verdiler.⁵³

İlhan Tarus, *Var Olmak*'ta, Biga'da, İstanbul'un, Kuvayi İnzibatiye komutanlığına getirildiği Anzavur Ahmet Paşa'nın isyan hazırlıklarıyla, onun karşısında yer alacak olan güçleri derleyip toparlamaya çalışan Reji Müdürü Hamdi Bey'in ve Hacı Rifat Efendi'nin öykülerini dile getirir. Ne var ki, İlhan Tarus'un, Reji Müdürü Hamdi Bey'in kişiliğinde, Kurtuluş Savaşının sivil Kuvayi Milliye komutanlarından Edremit Kaymakamı Hamdi Bey'i işlerken, onu, daha hiç bir çarpışmaya katılmadan eşkıya Kara Hasan'a öldürterek tarihsel gerçeklere neden bağlı kalmadığı bilinmemektedir.

Diğer romanlarda da bu iç ayaklanmalara parça parça değinilirse de, gerek saltanatın ve büyük kompradorların Kurtuluş Savaşına düşman tutumlarına, gerekse Batı Anadolu zengin eşrafının yoksul halk üzerindeki saptırıcı yoğun baskısına aydınlık getirecek kadar üzerinde durulmamıştır bu olayların.

Sonuç

Kurtuluş Savaşı üzerine yazılmış hemen bütün romanları okuduktan ve çeşitli yönlerden inceledikten sonra hemen şunu söylemeliyiz: Romanımız, bugünkü devletin siyasal, ekonomik, toplumsal temelini oluşturan ve Osmanlı İmparatorluğu ile tarihsel bağımlı kuran Kurtuluş Savaşı olgusunu bütün boyutlarıyla, noksansız bir biçimde vermiş sayılamaz. Üzerinden elli yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, bu tarihsel olguyu tümüyle kapsayan kuşbakışı bir görünümünü verememiştir. Ayrıca, Kurtuluş Savaşının siyasal hazırlık dönemi diyebileceğimiz Kurultaylar dönemini; o yılların Doğu Anadolu'sunun toplumsal görünümünü; Kurtuluş Savaşının Güney, Güneydoğu cephelerinde Fransızlara karşı verilen savaşları (Maraş, Urfa, Antep, Adana) romanlarımızda bulmak hemen hemen olanaksızdır.

Bunları, bu konudaki tek tek romanlardan çok, romanların bütününe, Kurtuluş Savaşının romanlarda yansıdığı biçim ve oylumuna bakarak söylüyorum. Yoksa, salt coşkusal bir içeriğe dayanan, tarihsel bir gerçeğe soyut kavramların ışığı altında eğilen birkaç romanla, ilk yılların acemilik ürünlerini bir yana bırakırsak geriye kalanlar, genel yazın nitelikleri ve

⁵³ İlhan Tarus, *Hükümet Meydanı*, s. 5, Ak Kitabevi, 1962

gerçeği vermekteki ustalıklarıyla yüz ağartacak düzeydedirler. Örneğin, *Sodom ve Gomora*, ilk iki bölümüyle *Ankara*, *Esir Şehrin İnsanları*, *Esir Şehrin Mahpusu*, *Var Olmak*, *Küçük Ağa*, *Yorgun Savaşı*, *Sahnenin Dışındakiler* gibi romanlar daha şimdiden, gerçekçi romanımızın her zaman okunacak, her zaman taze kalacak klasikleri olmaya adaydırlar, hiç kuşkusuz.

Sözünü ettiğim noksanlık, bir yandan romancılığımızın yazınımız içinde genç bir dal oluşundan geliyorsa, öte yandan tarihsel olaylara bilimsel açıdan doğru bir biçimde yaklaşma işinin hem toplumda, hem yazın alanında yaygın, genel bir alışkanlık ve pratik kazanamamış olmasındandır. Başta da söylediğim gibi, düşün alanımızın 1960'lardan sonra kazandığı genişlik ve derinliğin, romanımızı hemen etkilemiş olması, yakın tarihi olayları irdelemeye dönük bir nitelik kazanmış olması, ilerdeki günlere umutla bakabileceğimizi gösterir. Özellikle genç romancıların, kazanılmış doğru bir tarih bilinciyle geçmişe bakış ürünleri olarak ilk anda hemen akla gelen Ömer Polat'ın *Saragöl*'ü, Zebercet Coşkun'un *Haçın*'i bu umudun somut kanıtlarıdır.